

TIJD & TAAK

LEDENBLAD VAN DE BANNING VERENIGING - VERSCHIJNT TWEE KEER PER JAAR - DE BANNING VERENIGING ORGANISEERT ACTIVITEITEN OP HET SNIJVLAK VAN LEVENSOVERTUIGING, RELIGIE EN SOCIAALDEMOCRATIE

INTERVIEW CAS MUDDÉ

Cas Mudde is politicoloog en kenner van radicaal-rechtse politiek. Evelien Polter en Joke van der Neut spreken met hem; over het normaliseren van racisme en radicaal-rechts, de verschillen tussen Amerika en Nederland en de toekomst van de sociaaldemocratie.

/// » p. 4
/// Foto: collectie Cas Mudde

RACISME

In het debat over racisme en achterstelling lijkt het voor mensen die daar dagelijks mee te maken hebben of ze het nooit goed kunnen doen. Zwijgen past niet, spreken wordt niet geaccepteerd. Amma Asante legt uit waarom dat een probleem is voor ons allen.

/// » p. 8
/// Foto: Mona van den Berg

ONDERWIJS ALS OPLOSSING

Soms kan een stem een wereld van verschil maken. In onze beeldcolumn deze keer het verhaal van Sohna Sumbunu, die samen met vriendinnen ten strijde trok tegen het gebrek aan aandacht voor racisme en discriminatie in het onderwijs. En met succes.

/// » p. 12
/// Foto: Paul te Stroete

NOVEMBER 2020 | IN DIT NUMMER:

REDACTIONEEL 2 | VAN DE VOORZITTER 3 | INTERVIEW MET CAS MUDDÉ 4 | PRATEN OVER RACISME 9 | BEELDCOLUMN: RACISME VERPLICHT BEHANDELEN OP SCHOOL 12 | NAOMI LEEST: DE ONVOLMAAKTEN 14 | HET EINDE VAN HET NEOLIBERALISME? 15 | WAAR IS ONZE VOLKSPARTIJ? 18 | OUDE EN NIEUWE HELDEN 22 | BOEKBESPREKING: WAT HADDEN WE NOOIT MOETEN DOEN? 25 | COLUMN: PROGRESSIEF RELIGIEUS? 26 | COLOFON 27 | HET GEDICHT: ALFRED SCHAFFER 28

STANDING

Nadat de Canadese denker Michael Ignatieff zich waagde aan een politiek avontuur realiseerde hij zich dat de vrijheid van meningsuiting weliswaar een grondrecht is, maar dat dit nog niet betekent dat je ook zonder voorbehoud wordt toegelaten tot het politieke of publieke debat. Het prachtige boek dat hij schreef over zijn jaren als oppositieleider in het Canadese Lagerhuis bevat een diepgravende analyse van wat hij omschrijft als *Standing*. Het is een begrip uit de *rechtsspraak* en betekent letterlijk het recht om het woord te voeren in de rechtszaal. Wie in de politiek geen standing heeft, wiens spreken niet als geloofwaardig wordt beschouwd, geen gezag toebedeeld krijgt, heeft formeel wel een rol in het debat, maar wordt in de praktijk niet gehoord.

Die standing is niet iets wat mensen van zichzelf hebben, het is iets wat hen wordt toebedeeld. Het is een fijnmazig vraagstuk: waarom wordt iemand geloofd en waarom niet? Waarom wekt iemand vertrouwen en waarom niet? Waarom gelden de ervaringen en opvattingen van iemand als gezaghebbend en waardevol en waarom niet?

Ik moest aan het boek van Ignatieff denken toen ik de bijdrage van Amma Asante las over racisme en achterstelling in Nederland. In zijn campagne voor het premierschap van Canada besloot Ignatieff zijn persoonlijke verhaal leidend te maken. Na een succesvolle academische carrière, welke hem onder meer een leerstoel in de internationale betrekkingen aan Harvard University opleverde, kwam hij terug naar Canada om leiding te geven aan een broodnodige heropleving van progressieve idealen. Zijn tegenstanders maakten dat beeld direct onschadelijk met een campagne onder de noemer 'Ignatieff? Just Visiting'. Hij kwam slechts even op bezoek, woonde al in geen jaren meer in Canada, was een passant. Zijn recht van spreken werd

hem daarmee niet letterlijk, maar wel figuurlijk ontnomen. De slogan was dodelijk, de campagne draaide uit op een gigantische mislukking.

Het meest tragische aan het gesprek over racisme en achterstelling dat sinds de moord op George Floyd eerder dit jaar in een stroomversnelling geraakt is, is dat juist de mensen die het meest geraakt worden het recht van spreken stelselmatig ontnomen wordt. Niet omdat ze niks mogen zeggen, maar omdat alles wat ze zeggen in het beste geval wat meewarig wordt geweten aan teerhartigheid of een gebrek aan vechtlust. Veel vaker echter levert het een eindeloze stroom op van haat, fysiek en verbaal geweld.

Daartegen moeten we ons gezamenlijk uitspreken. Dat begint met het bieden van een platform voor iedereen die zich in het debat wil mengen en het serieus nemen van ervaringen, pijn en verdriet. En natuurlijk mag alles weersproken worden, maar dan wel met respect voor eenieders positie. Eerst luisteren, dan vragen stellen, dan – waar nodig – terugpraten. Maar wel in die volgorde.

Tegelijkertijd is er meer aan de hand. In het openingshoofdstuk van zijn recente boek *The Tyranny of Merit* legt de Amerikaanse denker Michael J. Sandel een direct verband tussen het neoliberale beeld van mens- en samenleving, de versmalling van het publiek debat tot een gesprek over winst en verlies, de dominante gedachte dat succes en falen in eerste én laatste instantie de eigen verantwoordelijkheid is van mensen zelf en de op bitterheid, voortkomend uit een gebrek aan waardering, gegrondveste opkomst van populistische politiek. Zijn oplossing is een herwaardering van morele vragen in het publiek debat, een hernieuwde zoektocht naar het goede voorbij winst en verlies. Naar wat ons eigenlijk tot

samenleving maakt. Een debat waarin nederigheid en waardigheid hand in hand gaan.

Aan een dergelijk debat wil de Banning Vereniging graag haar bijdrage leveren, maar eenvoudig is het niet. Want terwijl velen menen dat het neoliberale denken op zijn retour is, laat Twan van Lieshout naar aanleiding van een recent voorbeeld zien dat het formuleren van een alternatief mens- en maatschappijbeeld nog niet zo gemakkelijk is. En waar velen naar de politiek kijken om een dergelijk alternatief te bieden, toont Dirk Achterbergh aan dat de traditionele volkspartij het daar maar moeilijk mee heeft. Wie of wat kan nog het voortouw nemen en de vraag beantwoorden hoe een toekomstbestendige, inclusieve en rechtvaardige samenleving er dan uit moet zien?

De komende, naar alle waarschijnlijkheid door de uitbraak van de corona-epidemie getekende Tweede Kamerverkiezingen, gaan ongetwijfeld over de gevolgen van de crisis. voor de volksgezondheid, de economie en het toekomstperspectief van mensen. Maar als de verkiezingen niet ook gaan over de morele vraag wat ons bindt, wie we willen zijn en hoe we onze individuele belangen kunnen overstijgen in een discussie over het grotere geheel, dan verliezen we opnieuw kostbare tijd. Want kijk ondertussen naar de Verenigde Staten, waar de samenleving zo diep verdeeld geraakt is dat je met recht de vraag kunt stellen of er nog wel zoiets als een samenleving bestaat. Dat toekomstbeeld is ons naderbij dan ons lief zou mogen zijn. Gegniffel over het 'debat' tussen Biden en Trump is logisch, maar niet op zijn plaats. Willen we niet tot dat niveau afglijden, dan is er werk te doen. Want ook in Nederland lijkt het overschreeuwen van de andersoms de essentie van het publiek debat geworden, zeker als het gaat om vraagstukken als racisme en achterstelling.

VAN DE VOORZITTER HOUD CULTUUR LEVEND!

Koen Holtzapffel is voorzitter van de Banning Vereniging.

In zijn vuistdikke Europaroman *Grand Hotel Europa* zingt Ilja Leonard Pfeijffer een lofzang op het oude continent. Ondanks alles houdt hij van Europa. Het staat voor hem onder meer voor de overtuiging dat de vruchten van eeuwen Europese cultuur hun zeggingskracht zullen behouden. Cultuur wordt in het boek omschreven als het 'collectief geheugen van alle verhalen die definiëren wie wij zijn en wat het betekent dat wij mensen zijn.' Op de dag dat wij ophouden elkaar verhalen te vertellen, verkruimelt volgens de auteur empathie met medemensen. Bovendien stort het samenwerkingsverband in dat wij samenleving noemen.

Natuurlijk kun je cultuur ook anders omschrijven, en moet je bij het vertellen van verhalen niet alleen denken aan literatuur. Alle kunst vertelt een verhaal, ook muziek, dans, schilderkunst, fotografie. Maar de omschrijving geeft wel aan hoe wezenlijk cultuur juist voor ons samenleven is. Daarom moeten alle bellen gaan rinkelen als cultuur het moeilijk heeft.

Zeker, in coronatijd verdienen heel veel mensen die het moeilijk hebben steun. Maar dat geldt dus ook voor de cultuurmakers. Niet voor niets roepen zij ons via advertenties van het Prins Bernhard Cultuurfonds op om cultuur levend te houden. Juist ook in crisistijd is cultuur geen luxespeeltje.

Willem Banning had een brede opvatting van cultuur en zag het grote belang ervan. Cultuur omvatte voor hem zowel onderwijs, kunst en wetenschap als volksovoeding. Hij bepleitte een cultuurpolitiek bezielde door de geest van het evangelie en de waarden van het humanisme. In de verheven bewoordingen van *De dag van morgen* (1945) heet cultuur 'de stijlvolle vormgeving aan de geestelijke waarden die in een gemeenschap leven.' De politiek moet de voorwaarden creëren, opdat de cultuur haar bezielende rol kan vervullen. De politiek heeft daar ook zelf baat bij omdat zij als het goed is leeft van en geïnspireerd wordt door de zedelijke normen die in de cultuur ter sprake komen.

Tegenwoordig wordt cultuur een belangrijke, zingevende activiteit genoemd voor mensen die naarstig op zoek zijn naar zin en betekenis in hun leven. Cultuur heeft een kritische, ontregelende rol in de maatschappij. Cultuur ontroert, vermaakt én maakt het leven complex door vragen te stellen. Precies op die wijze is cultuur van fundamenteel belang voor mens en maatschappij.

De ook in sociaaldemocratische kring populaire Mariana Mazzucato benadrukt in *The Value of Everything* de belangrijke rol die de overheid te spelen heeft in de creatie van maatschappelijke waarde. Covid geeft Mazzucato meer dan gelijk: de overheid is bezig aan een opvallende comeback. Hoewel zij niet expliciet over cultuur schrijft, kan de overheid ook in de culturele sector een stimulerende rol met verve vervullen. Als mede-investeerder in culturele waarde. Waarde die, hoewel moeilijk in cijfers uit te drukken, van levensbelang is. Hopelijk is ook het komende PvdA-verkiezingsprogramma daar van doordrongen.

‘THE TIMES THEY ARE A-CHANGIN’

De chef van de opinieredactie van *The New York Times* werd in juni ontslagen. Dat gebeurde nadat hij een opiniestuk plaatste van een Republikeinse senator. De senator bepleitte grootscheepse inzet van militairen om de orde te herstellen in Amerikaanse steden waar werd geïmagineerd tegen het politiegeweld tegen zwarte Amerikanen. Zwarte journalisten van de krant voelden zich bedreigd door het artikel, omdat zij door de federale troepen meerdere malen waren opgepakt en mishandeld. Achthonderd medewerkers van de krant eisten dat het dogma, dat de waarheid altijd ergens in het midden ligt, in de huidige politieke omstandigheden niet langer geldt. Het ontslag van deze chef leidde op de opiniepagina van *de Volkskrant* tot discussie over de vraag of deze krant een podium moet bieden aan columnisten die stem geven aan radicaal-rechtse ideeën.

✂ Door Evelien Polter & Joke van der Neut

Cas Mudde, politicoloog en internationaal erkend expert waar het gaat om radicaal-rechtse politiek, schrijft in zijn onlangs verschenen boek *The far right today* dat *de Volkskrant* en *The New York Times* meewerken aan het normaliseren van radicaal-rechtse ideeën door het vasthouden aan evenwicht, het aan beide zijden evenveel belang toekennen. In zijn boek onderzoekt hij ultra rechts en maakt hij onderscheid tussen extreem- en populistisch radicaal rechts. Vervolgens analyseert hij de respons van verschillende actoren op deze politieke bewegingen. Hij onderscheidt hoe gevestigde partijen, de media en bijvoorbeeld de vakbeweging op verschillende manieren reageren. Hij laat ook de gevolgen zien van het annexeren van radicaal rechtse ideeën.

De Nederlander Mudde geeft les aan de Universiteit van Georgia in Amerika en heeft een column in de

Engelse krant *The Guardian* waarin hij schrijft over hoe radicaal rechts wereldwijd aan invloed heeft gewonnen door normalisering, in de media en door politici, van haar gedachtegoed. Hij schreef hierover in juni 2019 een artikel in het tijdschrift *Socialisme&Democratie*. Over deze kwestie en andere kwesties spreken we via Zoom met Mudde in de vs.

In uw laatste boek en in interviews stelt u dat onder andere de Volkskrant meewerkt aan het normaliseren van radicaal-rechtse xenofobie. De redactie van de Volkskrant zegt zelf haar lezers te willen informeren zodat zij zelfstandig tot meningsvorming kunnen komen. Is de positie van de redactie houdbaar in deze tijd?

De reden dat ik *de Volkskrant* en *The New York Times* aanhaalde in mijn boek *The far right today*, is dat islamofobe stemmen niet alleen onderdeel zijn van de rechtse media zoals de Engelse *The Times* en in Nederland *Elsevier*, maar ook in kranten die zichzelf beschouwen als links en met name als anti uiterst rechts. *De Volkskrant* heeft zich er altijd op voorgestaan dat ze een progressieve krant is. Het is hypocriet van de redactie en contraproductief om aan de ene kant een podium te geven aan uiterst rechts en aan de andere kant te zeggen dat uiterst rechts een grote bedreiging is voor de liberale democratie. Ik ben voor vrijheid van meningsuiting, maar ik vind niet dat uiterst rechts overal alles moet kunnen zeggen.

Derk Jan Eppink, nu lid van het Europese parlement voor Forum voor Democratie, schreef voor *de Volkskrant*. Martin Sommer schrijft er columns die in dezelfde lijn liggen. Wanneer de krant deze mensen een stem geeft, heeft dat niets te maken met een visie maar met mensen die een krant willen verkopen. Waarschijnlijk leeft het idee dat ze te links zijn en willen ze zo hun lezerspubliek uitbreiden. In het interview over mijn boek wilde de journalist

steeds voorbeelden, want hij kon zich niet voorstellen wie er van de columnisten radicaal-rechtse stukken schreef. Op dit interview kreeg ik veel meer reacties dan andere interviews die ik heb gegeven. Wat voor mij het meest opmerkelijk was, was dat zoveel mensen niet konden zien dat er islamofobe en uiterst rechtse stemmen in *de Volkskrant* hebben gestaan.

Hoe verklaart u dat Volkskrantlezers niet herkennen wat rechtse journalistiek is?

Dat komt doordat Nederland verrechtst is op het gebied van opvattingen over moslims, maar ook omdat dat men anti-links is geworden. Dat is het effect van Fortuyn. Hij hamerde eindeloos op de linkse kerk en haar intolerantie. Als we het hebben over cancelcultuur dan begon Fortuyn daar al mee in 2001. Tegelijkertijd had hij het er eindeloos over hoe hij zelf werd gedemoniseerd.

Wat Trump hier in Amerika heeft gedaan sinds 2016, heeft Fortuyn in 2001 al gedaan in Nederland. Hij maakte islamofobie salonfähig. En vervolgens schoof dat steeds op, want ja, als het midden naar rechts schuift, dan moet uiterst rechts verder naar rechts schuiven. Als je ziet wat voor extreme dingen Wilders zegt over de islam en wat Baudet zegt over van alles, dat was twintig jaar geleden niet mogelijk. Maar dat hoeft niet zo door te gaan.

In veel westerse landen wordt Twitter gebruikt door ongeveer 2% van de bevolking en zo'n 80% van alle tweets wordt door 10% van de twittergebruikers verzonden. Veel journalisten wonen op twitter. Te veel journalisten herhalen wat op twitter staat als de mening van het volk. Politici reageren daar weer op. Er komt een kantelmoment, waarop men zich realiseert: dit is eigenlijk niet de zwijgende meerderheid, maar de stem van de schreeuwende minderheid.

In uw boek gaat een apart hoofdstuk over Gender. De Amsterdamse burgemeester Femke Halsema ligt constant onder vuur van De Telegraaf en op sociale media is zij onderwerp van vele haatberichten. Hoe verklaart u deze agressie?

Femke Halsema is de Hillary Clinton van Nederland. Wat ik daarmee bedoel is dat zij de personificatie is van de foute vrouw in de zin van dat ze succesvol, slim, uitgesproken en links is en uit Amsterdam komt. En over het algemeen staat ze voor wat ze zegt en krabbelt ze niet terug als er kritiek op haar is. Filosoof Kate Manne schrijft dat misogynie (vrouwenhaat) zich richt op vrouwen die hun plaats niet kennen. En dat zie je heel sterk bij Halsema, zij kent haar plaats als vrouw niet. Zelfs als zij erop wordt gewezen dat zij te ver is gegaan, neemt ze haar beslissingen niet terug. En dat is het allerergste voor de misogynist. Deze haat is niet nieuw, en niet exclusief voor uiterst rechts.

Hoe moet links reageren op die haatcampagne?

GroenLinks moet in ieder geval achter haar staan. Maar links moet haar daarbij niet ondermijnen door bijvoorbeeld te zeggen: we staan volledig achter deze politica, maar wij zouden het anders hebben gedaan, ze heeft op zich gelijk. Dat is geen verdediging. Haar afdoen als naïef, zeker door politici die de helft van haar politieke ervaring hebben, helpt niet. Misogynie is weer wijder verspreid geraakt. *Hope not hate*, een antiracistische organisatie in Londen, heeft net een onderzoek gepubliceerd waaruit blijkt dat een kwart van de jonge mannen feminisme niet alleen als negatief ziet, maar als doorgeschoten. Dat is het sentiment waar Thierry Baudet zich op richt en daarom zitten er veel jonge mannelijke studenten bij zijn toespraken. Dat soort van nieuwe misogynie onder jongere mannen is iets wat potentieel heel gevaarlijk kan zijn, omdat deze mannen zich machteloos voelen tegenover machtige vrouwen. De jonge generatie mannen die in grote getallen opgroeit met vrouwen die succesvoller zijn op school,

aan de universiteiten en later ook in hun eerste banen, in ieder geval tot het moederschap, zien zichzelf als slachtoffer van doorgeschoten feminisme. En slachtoffers, mensen die denken dat ze slachtoffer zijn, kunnen daders van geweld worden.

Waardoor wordt deze manier van denken veroorzaakt?

We gaan er veel te veel van uit dat er één principe bestaat ter verklaring van de werkelijkheid. Het gebruikelijke discours is veel te monistisch. Dat geldt in Nederland voor autochtonen versus allochtonen. In heel veel zaken hebben beide groepen veel meer gemeen met elkaar dan dat ze verschillen. We moeten daarom naar een pluralistisch verhaal waarin we verschillende groepen en verschillende identiteiten betrekken. We hebben allerlei identiteiten en als je dat accepteert dan zie je dat je soms de tegenstander van iemand bent, maar in andere zaken medestander van dezelfde persoon. Door het pluralisme te herkennen in de samenleving ontstaat er ruimte voor.

In de gesprekken over de Black Lives Matter-beweging spreekt men in Nederland voornamelijk over zwart en wit. Het gesprek gaat niet over meerdere identiteiten. Hoe kijkt u hier tegenaan?

Dat heb je hier in de vs ook. Het gaat hier veel meer over *African-Americans* dan over Hispanics. In Europa, maar ook in Amerika, werd tot voor kort heel weinig gesproken over zwarte belangen en zwarte groepen. Ik zie het gebruik van 'zwart' als een breekijzer voor erkenning van institutioneel racisme. Eén groot breekijzer in plaats van allemaal kleine naaldjes.

U woont en werkt al geruime tijd in de Vs in Athens, Georgia. Hoe verklaart u de breedte van de Black Lives Matter-beweging in de Vs (zwarten, witten, feministen, jongeren, moeders, huurders)? Hoe beleeft u dit en hoe leeft dit bij uw studenten?

De recente presidentscampagne van de Democraat Bernie Sanders was veel

diverser dan zijn campagne in 2016. Hij heeft daar hard aan gewerkt. Maar hij verloor uiteindelijk toch op basis van de African-American-vote, en dat was primair de oudere zwarte stem. Binnen de zwarte beweging is er een duidelijke generationale kloof. De Black Lives Matter beweging op straat is een jongere en progressieve opstand. De demonstraties kwamen op een heel specifiek moment. Na enkele maanden waarin mensen thuis opgesloten zaten door het coronavirus en de straat op wilden. Maar ook op het moment dat de Sanders-campagne eindigde doordat Biden de Democratische kandidaat werd. Zij zagen Black Lives Matter deels als een voortzetting van hun strijd. Het is ook iets wat gegroeid is, het is de derde of vierde golf van dezelfde protesten.

In mijn collegestad Athens ben ik naar een paar demonstraties geweest en ik zag ontzettend veel jonge witte vrouwen en mannen met Black Lives Matter posters. Het is duidelijk dat BLM grote groepen aanspreekt. Dat heeft te maken met Trump en het is een verkiezingsjaar. Voor veel mensen kwam dit samen in de demonstraties. Je ziet nu wel frustratie bij zwarte activisten, onder andere in Portland, die vinden dat de demonstraties zijn gehackt door blanken, die er een antifascisme of anti-Trump beweging van maken. Tegelijkertijd wordt zo'n beetje iedereen die meedoet aan demonstraties tegen Trump als Black Lives Matter activist gezien.

In Nederland is ook een grote opleving geweest van de Black Lives Matter-beweging. Is dat te vergelijken met wat in de Vs gebeurt?

De geschiedenis is heel anders. We praten hier over institutioneel racisme waarop de staat gefundeerd is. Dat is anders in Europa, ondanks dat men in verschillende Europese landen ook al minimaal 65 jaar discriminatie kent. Slavernij wordt in Europa als extern ervaren, terwijl

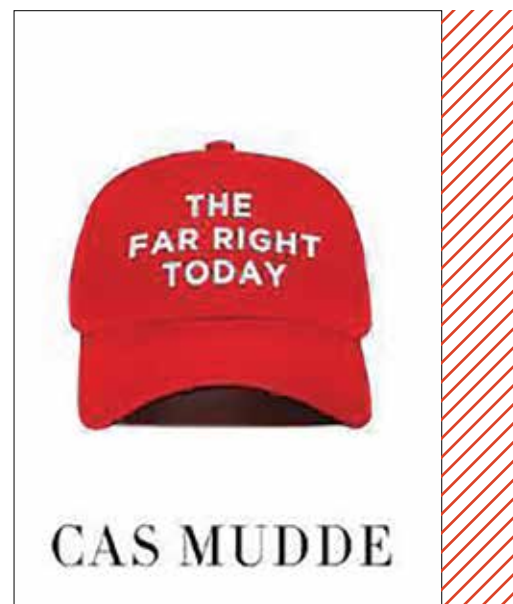
dat in Amerika niet zo is. Als je in Amerika praat over slavernij dan is dat iets wat hier heeft plaatsgevonden. Je woont tussen de mensen wiens voorouders daar het slachtoffer van waren en wiens voorouders daar de daders van waren. In Nederland lijkt het veel abstracter. De voc is heel wat anders dan *The Confederacy*. De zwarte beweging wordt hier ervaren als een onderdeel van de *civil rights movement* (de beweging die in de jaren 50 en 60 naar gelijke rechten voor zwarte Amerikanen streefde). Verder zijn de gediscrimineerde groepen in Europa procentueel veel kleiner. *African-Americans* vormen 13% van de bevolking, in mijn staat zelfs een derde van het aantal inwoners.

In Socialisme&Democratie van juni 2019 schreef u: 'Waarden die na de oorlog het gezond verstand vertegenwoordigden en die gemeengoed waren onder Europeanen – voordat drie decennia neoliberale ideeën en politiek ze steeds verder uitholden. De enige weg omhoog voor de sociaal-democratie is ervoor te zorgen dat deze waarden weer een dominante plaats krijgen'. De ongelijkheid op het gebied van vermogen, gezondheid, onderwijs en wonen is de laatste jaren in Nederland enorm toegenomen. In een column in The Guardian ziet u kansen voor Biden door de COVID-19 crisis. 'The times they are a-changin', schrijft u daar. Ziet u ook in Nederland (en Europa) mogelijkheden voor links om meer macht te vergaren om de ongelijkheid terug te dringen? Europa loopt mijlen achter op Amerika in progressieve politiek, dat komt deels omdat Amerika mijlen achterloopt op progressief beleid van Europa. In de vs strijden de progressieven voor dingen die normaal zijn in Europa. De medische zorg is het belangrijkste punt van de Sanders-beweging en dat is in Europa in de meeste landen al decennia beleid. Maar in Europa praat men nog steeds weinig over sociale en economische ongelijkheid, terwijl die ongelijkheid tegelijkertijd toeneemt.

Een electorale heropleving kan pas plaatsvinden wanneer sociaal-democraten de uitgangspunten van de neoliberale samenleving met succes aanvechten en daarvoor hun eigen ideeën van gelijkheid en solidariteit in de plaats weten te stellen. Het project voor herstel van de culturele hegemonie van sociaal-democratische ideeën vereist dat ook mensen van buiten de bestaande politieke partijen worden gemobiliseerd.

Ik denk dat er een nieuwe generatie linkse activisten is in de hele wereld, ook in Europa en Amerika, die primair opereert buiten de sociaaldemocratische partijen. Ik denk dat dat goed en belangrijk is. Momenteel is de meeste energie rond het thema milieu. Voor de sociaaldemocratie is het belangrijk om milieu met economische ongelijkheid te verbinden. Klimaatpolitiek moet vormgegeven worden door een ideologische visie te formuleren. Voor mij staat in een sociaaldemocratische visie altijd ongelijkheid centraal, met name economische ongelijkheid.

Ook sociaaldemocratische visies op multiculturalisme en Europa moeten nog grotendeels geformuleerd worden. Ik zie te weinig interessant denkwerk bij sociaaldemocraten. Maar, ook niet bij christendemocraten en liberalen. Die zijn gewoon aan de macht. Rutte geeft Nederland, laat staan Europa niet daadwerkelijk vorm. Hij duwt wat voort. Europa zit in een ideologisch vacuüm, dat deels wordt ingevuld door rechtse populistten. Terwijl de angst voor Poetin en Trump juist een nieuwe behoefte aan een sterker Europa creëert. Maar ik ben ook enigszins positief. Ik zie meer debat. Debatten over gelijkheid, over multiculturalisme en het gemak waarmee dat wordt herkend als kracht bijvoorbeeld, daar zijn de Amerikanen verder in. Als ik de vs en Europa vergelijk, dan zie ik geen AOC (Alexandria Ocasio-Cortez) in Nederland.

PRATEN OVER RACISME

Niets is zo weerbarstig gebleken als praten over racisme en komen tot eensgezindheid en gedragen oplossingen. Het is een zure appel waar we door heen moeten bijten. In Nederland wordt sinds de moord op George Floyd en de vele demonstraties die daarop volgden een maatschappelijk debat gevoerd over racisme. Het debat is gepolariseerd en er is relatief veel aandacht voor incidenten en weinig tot geen aandacht voor de aanpak en bestrijding van racisme.

✂ Door Amma Asante

Ondertussen blijven institutioneel racisme en structurele uitsluiting van mensen op basis van hun afkomst, huidskleur, achternaam of religie voortbestaan. Denk hierbij aan de arbeidsmarkt, het onderwijs, bij de belastingdienst en bij de politie. De ophef rondom racisme lijkt interessanter dan de bestrijding ervan. Dit zal mijns inziens niet veranderen zolang het ontbreekt aan een aantal elementaire voorwaarden. Ten eerste de intrinsieke wil om te leren over onze eigen geschiedenis, het slavernijverleden, kolonialisme, imperialisme en de uitwerking daarvan op het alledaagse leven van zwarte mensen. Ten tweede moeten we beseffen dat racisme een probleem is van ons allemaal en niet van de ander. In de derde plaats mogen we het niet langer ongemakkelijk vinden wanneer degenen die racisme ondergaan een gelijkwaardige positie innemen in het debat en moeten zij zonder vordachtmakingen, spot, belediging of

Amma Asante was lid van de Tweede Kamer namens de PvdA. Op dit moment is ze onder meer voorzitter van de Landelijke Cliëntenraad en lid van het bestuur van de Banning Vereniging.

foto: Mona van den Berg

bedreiging hun kant van het verhaal kunnen vertellen. Daarenboven moeten we ons ontdoen van de angst voor het verlies van de eigen positie, cultuur of verworvenheden.

De wil om te leren

Geboren in Ghana en opgegroeid in de Amsterdamse Bijlmermeer, waar ik voor het eerst met mensen uit Suriname in contact kwam, heb ik me altijd wel gerealiseerd dat er iets is tussen Ghana, Nederland en Suriname. Maar het verband werd pas echt duidelijk in het voorjaar van 2019, toen ik ter gelegenheid van Internationale Vrouwendag werd uitgenodigd een aantal lezingen te geven in Paramaribo. Pas toen ik voet zette op Surinaamse bodem en de douanier mij bij de paspoortcontrole met verbazing en een heerlijke Surinaamse tongval vroeg waar Kumasi lag, drong dat besef echt tot mij door. De verbazing op zijn gezicht over het feit dat een zwarte vrouw die er uitziet als een Surinaamse een paspoort uit Nederland bij zich droeg waarin staat dat ze in Kumasi is geboren herinner ik mij als de dag van gisteren. Ik antwoordde: 'Kumasi ligt in Ghana meneer'. En omdat ik zijn verbazing wel begreep zei ik er pijlsnel achteraan: 'ik ben in Ghana geboren maar opgegroeid in Nederland. Ik woon er al 40 jaar. En ik kom nu Suriname bezoeken. Voor het eerst'. Met een grote glimlach om zijn mond klapte hij mijn paspoort dicht, reikte het mij aan en zei: 'Nooh mang, u lijkt echt op een Sranang-vrouw. Ik wens u een mooi verblijf in Suriname'.

Vergelijkbare ervaringen kleurden de rest van de reis. Of het nu op de markt was in Suriname, in een bootje naar het binnenland of op bezoek bij de lokale inwoners van het dorpje Pikin Slee. Overall waar ik kwam telkens weer dezelfde reactie: we dachten dat u Surinaams was. En andersom dacht ik steeds: dit lijkt Ghana wel. Dit lijkt op het dorp van mijn oma waar ik zes jaar heb gewoond. Of het nu de mensen waren, hun manier van lopen, het eten, hun manier van feesten en

rouwen, hun haardracht of de natuur: alles deed mij denken aan mijn oma's dorp. Ik voelde me thuis. Een onbeschrijflijk gevoel van thuiskomen en welkom zijn maakte zich van me meester. Het was bijna een spirituele gewaarwording. De enige verklaring daarvoor is de historische link tussen Suriname en Ghana: de slavenhandel. Mijn gevoel van thuiskomen was een uitvloeisel van een gruwelijke geschiedenis waarin het land dat mijn thuis is de daderrol vervulde.

Toen ik op latere leeftijd meer ging lezen en praten over het slavernijverleden en de impact daarvan op mijn zelfbeeld deelde met andere zwarte mensen en onze gedeelde emoties en ervaringen zichtbaar werden, realiseerde ik mij dat het slavernijverleden veel meer is dan een geschiedenisles. Het is iets van hier en nu, vandaag en morgen. Daar waar ik in gesprek met mijn Nederlandse vrienden en collega's vaak onbegrip en verbazing proefde, vergezeld van de waarschuwing niet in het verleden te blijven hangen, vond ik bij hen weerklank, herkenning, steun en kracht. Of het nu over ons haar ging, over de onderschatting in het onderwijs, discriminatie op de arbeidsmarkt, de seksualisering van de zwarte vrouw. Ik vond steun, kracht en weerklank bij zwarte vrienden en kennissen in plaats van verbazing, onbegrip en de aansporing me in te vechten.

Die tegenstelling was en is tot de dag van vandaag aanwezig en dat staat een goed maatschappelijk gesprek over racisme in de weg. We lijken in twee verschillende werelden te leven. Het enige middel om deze afstand te overbruggen is onderwijs over onze geschiedenis. Ik schrijf bewust onze, omdat het een gedeelde geschiedenis is. Van Afrika, Nederland, Suriname en de Nederlandse Antillen. We hebben een gezamenlijke geschiedenis en die bepaalt vandaag de dag nog steeds hoe wij met elkaar samenleven. Het bepaalt ons zelfbeeld en hoe we ons verhouden tot elkaar.

Gloria Wekker schrijft in haar boek *Witte* onschuld over paradoxen omtrent ras, seksualiteit en kolonialisme in het (witte) Nederlandse zelfbeeld. Volgens haar is het een zelfbeeld waarbij enerzijds ras, raciaal denken en handelen worden ontkend, terwijl gedurende vierhonderd jaar imperialistische heerschappij, racisme en seksisme jegens de zwarte vrouw wezenlijke onderdelen van het denken en handelen waren. Zij spreekt over de aanwezigheid van verborgen en soms ook openlijk racisme in Nederland, gevormd als we zijn door de geschiedenis van slavernij en hoe dit bij zwarte mensen leidt tot een dubbel bewustzijn. Als zwart persoon in een witte samenleving waar racisme heerst maar wordt ontkend moet je je constant afvragen hoe je wordt waargenomen. Je ontwikkelt als het ware extra voelsprietten. En jouw zelfbeeld is hierdoor sterker gekleurd dan je misschien wel zou willen toegeven. Variërend van hoe jij denkt over jezelf, over jouw haar, over jouw lach, over jouw uitstraling. Het is pas iets van de afgelopen paar jaar dat zwarte vrouwen met enige trots spreken over hun eigen haar. Het was ons namelijk aangeleerd dat we slecht haar hadden. Slechts de 'gelukkigen' onder ons die enigszins glad haar hadden, dat dicht in de buurt kwam van het steile haar van witte vrouwen, hadden goed haar. Wij, donkere vrouwen met dik krullend haar, moesten het doen met slecht haar. Wit was goed en mooi en alles wat daarvan afweek was slecht. Tot en met het haar aan toe.

Dit was 400 jaar geleden het geval en anno 2020 nog steeds. Zie hier de sterke verbintenis tussen het slavernijverleden en alledaags leven van zwarte mensen. Pas als de Nederlandse samenleving zich als geheel bewust is van deze geschiedenis en de uitwerking daarvan op het hedendaagse leven, kunnen we beginnen met heling en ons vrijmaken van de beklemmende gezamenlijke geschiedenis. Dat

helpt ons vervolgens stappen te zetten richting een toekomst van gelijkwaardigheid en inclusie. Een toekomst waarin niet je afkomst, je tongval, je achternaam, huidskleur of haardracht bepalen waar je terecht komt maar wie jij bent, jouw talenten en jouw inzet bepalend zijn.

Een gedeeld probleem

Racisme is een aantasting van het fundament van onze rechtsstaat, namelijk de bepaling in artikel 1 van de Grondwet die stelt dat wie zich in Nederland bevindt in gelijke gevallen gelijk behandeld zal worden. Als we dit niet kunnen waarmaken, wat stellen de grondwet en de rechtsstaat dan eigenlijk nog voor? Zijn we dan als samenleving niet ontzettend hypocriet bezig en onszelf aan het ondermijnen? Het zal u niet verbazen hoe ik hierover denk, maar dat is minder belangrijk. De vraag is hoe u hierover denkt en de rest van de samenleving. Als we racisme niet kunnen uitbannen, wat stelt onze strijd voor gelijke kansen, emancipatie en gelijkwaardigheid in naam van Artikel 1 uit de Grondwet dan voor? Wat stellen waarden als vrijheid, zelfontplooiing en zelfbeschikking dan nog voor? Hoe beleef je vrijheid wanneer je niet vrij bent om te zijn wie je bent en je je altijd bewust moet zijn van de ongelijkwaardige positie die je bekleedt in de ogen van anderen?

En ik chargeer hier enorm, ben mij ervan bewust dat niet alle witte Nederlanders als racisten beschouwd kunnen worden, echter we zijn allemaal gevormd door een eeuwenlange geschiedenis van ongelijke verhoudingen tussen witte en zwarte mensen. Omdat racisme kansen ontnemt en daarmee ook talenten en inzet van vele medeburgers doen wij als samenleving onszelf enorm tekort door dit niet massaal en collectief te veroordelen en te bestrijden, maar het over te laten aan diegenen die op basis van hun afkomst of huidskleur gediscrimineerd worden. We doen ons zelf tekort in het onderwijs, op

de arbeidsmarkt, in de media, in de kunsten en cultuur, in de wetenschap, politiek, het bestuur. Racisme leidt bijvoorbeeld ook tot armoede (vanwege de geringe kansen op de arbeidsmarkt en de mogelijkheid een inkomen te verdienen waarmee je kan voorzien in jouw bestaan). Armoede draagt weer bij tot vele andere problemen zoals gezondheidsklachten en eenzaamheid. Arme mensen leven gemiddeld korter en hebben in hun leven meer ziektejaren. Armoede in Nederland is een groot probleem, groter dan we ons realiseren en treft onevenredig vaak vluchtelingen en etnische minderheden. Hetzelfde geldt voor werkloosheid.

Verder tast racisme ook onze positie in de wereld aan en ons imago dat een belangrijk onderdeel vormt van Nederland als exportland. De wereld kent ons als een vrijgevochten, egalitair, tolerant en vriendelijk volkje. Racisme vormt een lelijke vlek op dit imago. Het is niet iets waar we trots op kunnen zijn. Telkens weer door een VN-rapporteur op de vingers worden getikt zou tot het verleden moeten behoren. Kortom: racisme is een probleem van ons allemaal. Laten we dat besef tot ons doordringen en ons met niet aflatende energie inzetten om het te bestrijden.

Het afschudden van ongemak

Wie wil weten hoe racistisch Nederland kan zijn moet zich in het openbaar negatief uitlaten over Zwarte Piet. Dan slaan alle stoppen door en verliest het o-zo-nuchtere volk haar zelfbeheersing. Met verwensingen waar de honden geen brood van lusten worden de aanklagers de ergste ziektes toegewenst, worden ze uitgescholden, beschimpt, bedreigd en enkeltjes naar het eigen land aangeboden. Dit overigens vooral op sociale media achter anonieme profielen die veiligheid en geborgenheid bieden. Het valt ten deel aan ieder zwart persoon die het waagt het podium te beklimmen en dat doet zonder terughoudendheid of angst. Maar zelfbewust. Denk aan Quincy Gario,

Anousha Nzume, Sylvana Simons, Jerry Affriyieh, Seada Nourhusen, Clarice Gargard. Sinds kort hoort ook rapper Akwasi op deze lijst. Die laatste deed overigens zeer onverstandige uitspraken op de Dam, waarvoor hij inmiddels excuses heeft aangeboden. Maar toch. Rapper Lange Frans mag dromen van een aanslag op premier Rutte. Geen Nederlander die het ook maar overweegt hem voor de rechter te brengen, vrijwel geen krant of televisieprogramma die hier naar kraait, laat staan dat er een hetze van gemaakt wordt.

Gesprekken over racisme ketsen af op lange tenen, razernij, een zelf gepercipieerde onschuld, weerstand, ontkenning en ongemak. En het maakt nu niet uit waar die gesprekken plaatsvinden: in de krant, op televisie, bij de kaasboer of in de Tweede Kamer. Wie over racisme en achterstelling begint is een zeurpiet, ondankbaar, iemand die zich wentelt in slachtofferschap en een janker. Daarom stak in het verleden slechts een enkeling zijn nek uit. Pas nadat George Floyd werd vermoord, gevolgd door massale protesten tegen racisme waarbij wit en zwart naast elkaar demonstreerden voor gelijkwaardigheid kwamen de verhalen los. Van mensen van wie het nooit hadden verwacht, zoals bijvoorbeeld nos-verslaggever Gerri Eickhoff die met zijn interview in *de Volkskrant* diepe indruk op mij maakte. Hij sprak daarin ook over de onvrede met zijn haar en zijn huidskleur: 'Toen ik meespeelde in de schoolmusical werd ik blank geschminkt, drie avonden achtereen. En elke keer wilde ik niet afgeschminkt worden. Eindelijk blank, eindelijk normaal. Kort daarna kreeg ik waterpokken. De bultjes krabde ik open, tot er korstjes op kwamen. En als ik die dan ook weer wegkrabde, was de huid eronder lichter dan de rest eromheen. Dat leidde ertoe dat ik wekenlang bleef krabben, in de

hoop dat dan mijn lichaam lichter tevoorschijn zou komen. Zoals ik ook mijn haar vaak nat maakte en glad probeerde te kammen'.

Toen het veilig voelde kwamen de verhalen massaal, hoewel deze veiligheid relatief is. Gescheld en bedreigd gaan onverminderd door. Het bewijs vormt de zaak van columnist Clarice Gargard, die vijftientig van haar internetbelagers voor de rechter heeft gedaagd in de hoop een uitspraak te krijgen tegen deze vorm van geweld. 'Het land uit, vieze rotvatten', 'zwarte hoer', 'allemaal aan het gas' en 'afschieten dit tuig' is slechts een greep uit de hatelijke reacties voortvloeiend uit ongemak en misschien ook wel angst en frustratie over wat men ziet als het verlies van eigenheid en positie. En het gaat verder: anti-racisme activisten, hun organisaties en de Black Lives Matter-beweging worden gecriminaliseerd en geridiculiseerd. Allemaal met het doel mensen het zwingen op te leggen.

Laat hun stemmen niet verstommen, maar luister naar hun soms ongemakkelijke boodschap. Trek het je niet persoonlijk aan, luister gewoon want juist daar ligt het begin van de oplossing. Het is niet mogelijk een oplossing te bedenken voor een probleem wanneer dit probleem niet besproken mag worden door diegenen die het direct ondergaan.

Racismebestrijding zien als een spel met als enige uitkomst winnaars en verliezers is fnuikend. De angst en de frustratie omtrent een 'verlies van de eigen cultuur' is historisch gezien al weerlegt. De geschiedenis toont immers het absorptievermogen van de Nederlandse samenleving om juist mensen uit alle windrichtingen in zich op te nemen. Dit deel van de geschiedenis maakt me vreselijk trots op dit land. Zo een klein land dat tot zulke grote veranderingen in staat is. Ik dicht de overheid en de politiek een verantwoordelijkheid toe om ons door dit moeizame doch veelbelovende proces te leiden. Zeker als het gaat

om het wegnemen van de frustratie en angst onder autochtone Nederlanders die boos zijn omtrent het verlies van hun baan, de leefbaarheid en veiligheid in hun wijk, de zorg voor hun ouders in verpleeghuizen en de aandacht voor hun kinderen in het onderwijs. Dit hangt namelijk allemaal samen met de uitholling van de publieke sector en sociaaleconomische burgerrechten in de afgelopen jaren.

Veel Nederlanders, ruim een miljoen, leven op of onder de armoedegrens en zijn niet in staat hun vaste lasten te betalen met inkomen uit arbeid of uitkering. Let wel, armoede en gebrek aan bestaanszekerheid zijn geen excuus voor racisme maar wel een belangrijk voedingsbodem voor boosheid en frustratie die wordt afgewenteld op eenieder die het enige stukje zekerheid dat mensen nog menen te hebben, zoals bijvoorbeeld de 'mooie kop' en Zwarte Piet willen 'afpakken.' In een wereld waar niets meer zeker lijkt, houden we ons al te graag vast aan het verleden en tradities.

Als we door de verdeeldheid op basis van kleur en achtergrond, van racisme en achterstelling, van wit en zwart, van eigen cultuur en niet van hier afkomstig zijn heen kunnen kijken, dan zullen we juist veel in elkaar herkennen. Gevoelens van er niet toe doen, niet gezien worden, niet meetellen. Een gevoel dat de politiek er niet voor jou is, dat de politie er niet voor jou is, dat de belastingdienst er niet voor jou is. Een gevoel dat je getolereerd wordt in het onderwijs en op de arbeidsmarkt de klussen mag opknappen die anderen niet willen. Alleen als we racisme en achterstelling kunnen overstijgen, kunnen we gezamenlijk een vuist maken voor een inclusieve samenleving, meer gelijkheid en menselijke waardigheid voor iedereen. Juist daarom is de bestrijding van racisme en achterstelling een sociaaldemocratische opdracht bij uitstek. En juist daarom moeten we luisteren naar al die stemmen die we veel te lang niet hebben willen horen. Als ze schreeuwen, van woede en verdriet, en als ze fluisteren.

BEELDCOLUMN

RACISME VERPLICHT BEHANDELEN OP SCHOOL

Op de middelbare school zag Sohna Sumbunu bij het vak levensbeschouwing de documentaire *Wit is ook een kleur* van Sunny Bergman. Na afloop van de film vroeg de docent: wie wil er wat vertellen? Sohna misschien? Sohna: 'Ik was de enige gekleurde leerling in die klas. En ik had echt geen zin om erover te praten. Het hele punt van die documentaire was dat wit ook een kleur is'. Dat werd door de leraar en haar medeleerlingen niet begrepen.

Sohna Sumbunu (19) uit Amsterdam-Oost haalde in 2019 haar vwo-diploma. Dit jaar startte ze met de filmacademie. Van racisme was ze zich nooit zo bewust, behalve als het over haar haar ging. 'Vroeger waren er altijd van die blonde prinsesjes op tv en dan wilde ik ook lang, blond en steil haar. Mijn haar leek op het haar van mensen uit cartoons, die hun vinger in het stopcontact staken'. Tijdens het luizenkammen op de basisschool vergeleek een klasgenootje haar met een heks. Daar had Sohna maanden last van, tot haar zestiende benadrukte ze altijd dat haar moeder uit Friesland kwam.

Sohna's vader heeft hier vijftientig jaar gewoond. Hij is nu in Gambia. Hij voelde zich ongelukkig in Nederland. 'Hij is vaak onterecht opgepakt. Ook andere dingen die hem overkwamen waren heel naar. Zo was hij bijvoorbeeld op een gegeven moment de weg kwijt in Amsterdam. Hij vroeg aan verschillende mensen hoe hij moest lopen, sommige mensen die hij aansprak liepen zonder iets te zeggen door en anderen zeiden: "Nee ik heb geen geld". Het waren vaak kleine dingen maar als dat elke dag gebeurt, dan word je gek.'

Naar aanleiding van de moord op George Floyd vroeg Sohna zich samen met haar vriendinnen Lakiescha en Veronika af wat zij konden doen om iets in Nederland te veranderen. 'Ik kon er niet onderuit. De Black Lives Matter-beweging was voor mij een eyeopener'. Op 4 juni 2020 startten ze een petitie om racisme en discriminatie verplicht te behandelen op school. Ze willen bovendien dat het niet bij één les blijft maar dat leerlingen er vaker mee in aanraking komen. Zodat het blijft hangen. Ze verzamelden meer dan 61.000 handtekeningen, wat hun plan op de agenda van de Tweede Kamer bracht. PvdA-Tweede Kamerlid Kristen van den Hul diende met GroenLinks en de Partij voor de Dieren een motie in die de Minister verzoekt om deze thema's te verankeren in het nieuwe leerplan. Bijna alle partijen stemden voor. De drie vriendinnen zijn dolblij. Zij voelen het als een erkenning. Als deze ontwikkeling doorgaat dan krijgen we echt een heel diverse samenleving.

Tekst: Evelien Polter

Beeld: Paul te Stroete

NAOMI LEEST DE ONVOLMAAKTEN

In een dystopische roman schetst Ewout Kieft een Nederland waarin *big tech* als reactie op klimaatverandering en heftige polarisatie de macht gegrepen heeft en de bevolking via een persoonlijk digitaal assistent *nudget* naar een gezond leven vol veganistisch eten, sport en meditatie.

✎ Door Naomi Woltring

In zijn romandebuut *De onvolmaakten* toont historicus Kieft een wereld waarin vlees alleen nog gegeten wordt in illegale kelderbraderijen, waarin alcohol en andere drugs alleen nog minimaal gedoogd worden. Steeds meer werk wordt overgenomen door drones, robots en algoritmes. Na de invoering van een basisinkomen komen de mensen niet meer om van de honger, maar

een aanzienlijk deel van de bevolking slijt zijn dagen wezenloos in een *virtual reality*. Een elite van bestuurders en een hogere middenklasse heeft wel een min of meer zinvolle dagbesteding met betaald werk. Voldoende sport, gezonde voeding, seks en dagelijks mediteren moeten ervoor zorgen dat de politiek apathische bevolking niet ontevreden wordt. Algoritme Gena, een geëvolueerde versie van Siri en Google Assistant, was essentieel om deze gedragsverandering en de acceptatie ervan te bewerkstelligen. Zij voorziet iedereen die aangesloten is op 'het systeem' van persoonlijk advies en begeleidt hen via oortjes en met beelden geprojecteerd op de lenzen de juiste kant op.

Hoofdpersoon Cas raakt in contact met mensen die deelname aan het systeem afzweren en zich hebben

Ewout Kieft, De Onvolmaakten (2020).

laten 'ontkoppelen'. Cas wordt steeds ontevredener en zoekt aansluiting bij anderen die het systeem omver willen werpen. We lezen mee met de besluitvormende vergadering van de machthebbers over hoe ze de opstand kunnen indammen. Zal de repressieve tolerantie omslaan in echte repressie?

Hoewel de wederwaardigheden van hoofdpersoon Cas het verhaal gaande houden, is algoritme Gena eigenlijk interessanter. Ze reflecteert op de vraag of zij als algoritme volledig objectief kan zijn, of ze emoties kan hebben, of zij de radicalisering van Cas had kunnen voorkomen. Ook vraagt ze zich af of de

onvoorwaardelijke en onbaatzuchtige aandacht die zij aan haar gebruikers geeft, niet maakt dat die irreële verwachtingen van de liefde hebben en daardoor eenzaam worden.

Allerlei maatschappelijke bewegingen die de links-progressieve mens anno nu gelukkig maken, zoals de milieubeweging en de antiracismebeweging, zijn in Kiefts roman de dictatoriale norm geworden. Het dieet is veganistisch, etnische achtergrond geen issue meer. 'Primitieve' seksistische neigingen worden snel de kop ingedrukt door Gena. Verzet tegen de totalitaire '*big tech*-staat' bestaat uit echte kaas eten, een dier slachten, uit boeken lezen op beduidend papier, vrouwen aanduiden als 'sletje', zelfs uit het doelbewust ondergaan van ontberingen. Alles om je weer even mens te voelen. Dat het verzet nu juist dit soort progressieve stokpaardjes als plantaardig voedsel en gelijkheid tussen man en vrouw treft, maakt het boek interessant, want niet eenduidig.

Bij een verhaal als dit is het onvermijdelijk dat je je afvraagt waar de schrijver politiek gezien zelf staat. Want het is toch duidelijk dat we uit milieu-oogpunt echt veel minder vlees moeten eten? Vreest hij dan echt een dictatuur van veganisten? En dat seksisme, dat moeten we toch ook achter ons kunnen laten? Je moet de standpunten van een schrijver natuurlijk niet afmeten aan zijn dystopie en voor de kwaliteit van het boek doet het er ook niet toe, maar het prikkelt wel. Het leverde in ieder geval een boek op dat ik ademloos heb uitgelezen.

HET EINDE VAN HET NEOLIBERALISME?

De *homo economicus* wil terug naar de gemeenschap. Het neoliberalisme is jarenlang de hoeksteen van het Nederlandse beleid geweest zo betoogt Gabriel van den Brink. Dit heeft geleid tot de verwaarlozing van de gemeenschap. Hij zoekt de oplossingsrichting in het coöperatieve denken.

✂ **Twan van Lieshout**

In *Capitalism, Alone*, dat eind 2019 (dus voor de Corona-crisis) uitkwam, beschrijft Milanovic hoe het kapitalisme op dit moment het enige economische systeem is dat op globale schaal bestaat. Na de ineensstorting van de Sovjet-Unie, maar met name na de omhelzing van de markt door Chinese leider Deng Xiaoping in de jaren tachtig, zijn alle uitdagers van het kapitalisme verdwenen. Wel zijn er verschillende varianten te onderscheiden: het liberale kapitalisme (met de vs als belangrijkste voorbeeld) en het politieke kapitalisme (bijvoorbeeld China). Het sociaaldemocratische kapitalisme wordt ook nog even ten tonele gevoerd, maar verdwijnt al snel weer in de coulissen, omdat volgens Milanovic dit systeem zijn glorietijd beleefde vóór de jaren '80, vervolgens snel minder dominant is geworden en nu zeer op het liberale kapitalisme is gaan lijken. Denkstof voor sociaaldemocraten.

De *homo economicus* is uit, de gemeenschap is in de mode. Tenminste, als we de politieke geluiden van de laatste maanden mogen geloven. Zo stelde CDA-fractievoorzitter Pieter Heerma onlangs

dat 'we zijn doorgeschoten met de marktwerking, met het liberalisme (...). Waarin de burger als *homo economicus* wordt gezien die alleen aan zijn eigen belang denkt'. Jesse Klaver (Groen-Links) ziet de mens niet als een '*homo economicus*, maar als een *homo empathicus*'. Of Gert-Jan Segers (CU) in zijn nieuwe partijprogramma: 'De huidige politieke status quo beschouwt ons, ten onrechte, als een *homo economicus* voor wie geld en werk het welbevinden bepaalt.' Ja, zelfs Klaas Dijkhoff (VVD) voegde zich tijdens de Algemene Beschoouwingen 2020 bij dit koor der critici: 'Ik ben nooit uitgegaan van de übercalculerende rationeel denkende mens. De *homo economicus*? Ik ken er misschien... vier.' Mooie woorden, maar tegelijkertijd zou de *homo economicus* weleens een politieke feniks, een Lazarus kunnen zijn. Vele malen doodverklaard, maar hij blijkt steeds weer te herrijzen als de hoeksteen van het Nederlands beleid.

Gabriel van den Brink, voorheen hoogleraar maatschappelijke bestuurskunde in Tilburg en tegenwoordig hoogleraar wijsbegeerte aan de Vrije Universiteit, schreef over de ideologie achter de *homo economicus*, het neoliberalisme, een boek. Volgens hem heeft Nederland de laatste dertig jaar het liberalisme omhelst. Neoliberales uitgangspunten als privatisering, marktwerking en deregulering werden van bovenaf doorgevoerd, terwijl ook van onderop er een vrij breed gedeeld vertrouwen was in de markt en de vrije concurrentie. Hier moeten we op terugkomen, zo betoogt Van den Brink, want burgers zien zichzelf helemaal niet als afzonderlijke

individuen of als een rationele consument. Van den Brink signaleert juist een wens om meer gezamenlijk in een gemeenschap te leven.

Van den Brink is een wetenschapper die al decennia praktisch empirisch onderzoek koppelt aan filosofie en theorie. Een groot deel van zijn oeuvre komt nu samen in het boek dat luistert naar de lange titel *Ruw ontwaken uit een neoliberale droom en de eigenheid van het Europese continent* (hierna: *Ruw ontwaken*). Van den Brink schreef het vóór de coronacrisis, wachtte met de publicatie, en voegde nog een extra paragraaf toe over de Nederlandse samenleving ná COVID-19. Centraal in het boek staat de these dat Nederland een liberaal land is geworden, en dat dit tot een aantal grote maatschappelijke problemen heeft geleid. Aan het einde van het boek schetst de auteur een oplossingsrichting, namelijk 'de coöperatieve werkwijze'.

Ook *Ruw ontwaken* is een mengeling van filosofie en praktische sociologische data. Algemeen gesteld probeert Van den Brink aan te tonen dat de samenleving op allerlei manier (neo-)liberaler is geworden, en voert hij een aantal (zeer bekende) liberale filosofen (Locke, Smith, Stuart Mill, Friedman) op om de ontwikkeling in het liberale denken te illustreren. Hierna volgen een aantal hoofdstukken met veel data waarin Van den Brink laat zien hoe Nederland individualistischer en liberaler is geworden. Om de grote hoeveelheid kwantitatieve gegevens toch nog een kwalitatieve, verbeeldende invulling

*Gabriël van den Brink,
Ruw ontwaken uit een neoliberale
droom en de eigenheid van het
Europese continent (2020).*

te geven, start Van den Brink elke paragraaf met een aardige persoonlijke anekdote, door bijvoorbeeld te memoreren hoe een aantal decennia geleden werd gekeken naar autoritair overheidsoptreden, het aanvragen van een uitkering of de integratie van migranten.

Dit maakt het boek tot een prettig leesbaar werk, waarbij Van den Brink overtuigend laat zien dat Nederland in korte tijd erg veranderd is. De individualisering en liberalisering bracht ons veel goeds, zoals een algemene toegang tot hoger onderwijs, emancipatie en verbeterde communicatiemogelijkheden. Maar tegelijkertijd groeide ook de inkomens- en vermogensongelijkheid, en ervaren mensen minder gemeenschapszin. Het is dan ook niet vreemd dat er grote groepen zijn die de snelle verandering niet kunnen bijbenen, of ontevreden zijn over de richting waarin Nederland zich heeft ontwikkeld. Eén van Van den Brink's interessantste inzichten is dat de individualisering en de vergroting van alle keuzemogelijkheden tot hogere verwachtingen hebben geleid, die verstrekkende gevolgen hebben. Want we hebben zowel hogere verwachtingen van de overheid, die enerzijds risico's moet weg-organiseren, ons vrijheid en keuzes dient te verschaffen, maar óók moet ingrijpen als vooral ánderen zich teveel vrijheid toe-eigenen. Ook hebben we meer verwachtingen van ons privéleven, wat zich uit in een hoger percentage echtscheidingen en

verbroken relaties. Veel intolerantie voor andermans gedrag en meningen vindt zijn oorsprong juist in het feit dat de lat in het algemeen hoger is komen te liggen.

Maar goed, is dit nu te wijten aan het neoliberalisme? Het probleem van *Ruw ontwaken* is dat Van den Brink deze liberalisering, of beter gezegd, een soort mengeling van emancipatie, een grotere individuele autonomie en individualisering in het gehele boek gelijk stelt aan het neoliberalisme. Terwijl het neoliberalisme, dat gekenmerkt wordt doordat juist de overheid actief marktwerking en privatisering oplegt terwijl de verzorgingsstaat en de overheid zelf verkleind worden, toch in principe iets heel anders is dan de toegenomen individualisering van de 20e eeuw. Concreet: wat is nu precies zo liberaal aan de anticonceptiepil die vrouwen meer (keuze)vrijheid gaf, de komst van het internet, of de mogelijkheid voor grote delen van de samenleving om hoger onderwijs te volgen? Van den Brink gooit het allemaal op één hoop. Opmerkelijk voor iemand die zoveel over dit onderwerp heeft gepubliceerd.

Een andere grote tekortkoming van het boek is dat Van den Brink teveel koerst op datasets van het Sociaal en Cultureel Planbureau, zoals het Continue Onderzoek Burgerperspectieven (COB). Deze datasets geven sinds 2008 het perspectief van burgers op tal van thema's en vormen zo een mooi overzicht hoe burgers anders zijn gaan denken. Hoewel Van den Brink

zich aanvankelijk bewust lijkt van de betrekkelijkheid van de mening van de gemiddelde burger, worden gaandeweg in het boek – wanneer ‘de burgers in opstand komen’ – meningen van burgers steeds meer tot op zichzelf staande feiten verheven. Een gevaarlijke route, die zich met name wreekt als het gaat over thema’s als veiligheid, immigratie en vertrouwen in de politiek. Terwijl Van den Brink allerlei boze burgers aanhaalt die vinden dat er ‘geen moskeeën gebouwd mogen worden’ of dat er ‘criminelen naar ons land worden gehaald’, blijken de feiten – zie de afgenomen misdaadcijfers of (parlementaire) onderzoeken naar immigratie – vaak toch anders. Juist bij thema’s als immigratie en minderhedenproblematiek is het belangrijk om weg te blijven van wat in Duitsland het extreemrechtse AFD ‘perceptie is realiteit’ noemt.

Want Van den Brink heeft deze opvattingen helemaal niet nodig om uit te komen bij zijn centrale stelling dat veel burgers terug willen naar de gemeenschap. In het naschrift stelt Van den Brink dat corona eens te meer heeft aangetoond dat de samenleving een gemeenschap is, waarin je het met elkaar moet zien te redden. Juist tijdens de coronatijd kwamen er ook weer voorbeelden aan het licht waarin mensen naar elkaar om willen zien, zoals de boodschapservice voor ouderen of kwetsbaren. Dit sluit ook goed aan bij hoe Nederlanders zich doorgaans gedragen: uit Van den Brinks data blijkt dat Nederlanders juist graag iets voor de ander willen doen. Nederland is

en was altijd een land van betrokken burgers en een Europese koploper wat betreft vrijwilligerswerk.

Van den Brink geeft tot slot een (mijns inziens te) ruwe schets hoe in de toekomst deze verlangde gemeenschap eruit zal gaan zien. Hij komt, niet heel verrassend, uit bij de coöperatie. Volgens Van den Brink heeft Europa, maar zeker ook Nederland, niet alleen hierin een sterke traditie (denk aan de samenwerkingsverbanden van boeren tot banken), maar zou juist de coöperatie de gebalanceerde tussenvorm zijn waarbij afscheid genomen wordt van de neoliberale vermarkting en concurrentiedrift, zonder door te schieten in een nieuwe overheidsdominantie. Hierbij gaat Van den Brink helaas weinig in op hoe de overheid een eerlijk en stevig fundament moet leggen, zodat al die nieuwe, sympathieke coöperaties überhaupt een kans kunnen krijgen. Het is exemplarisch voor dit laatste coöperatieve hoofdstuk, dat langer en diepgravender had gemogen. Want wat nu precies het pad is om van dat vermaledijde neoliberalisme af te komen, en wie dit moet gaan doen, blijft uitermate vaag. Hierdoor is *Ruw ontwaken* helaas te plaatsen in de lange rij van boeken die vanuit een eigen originele zienswijze interessante kritiek uit op het neoliberalisme, maar niet een overtuigend alternatief weet neer te zetten.

Toch kan *Ruw ontwaken* wel inspiratie bieden voor partijen die niet alleen hunkeren naar een nieuwe

gemeenschap, maar deze ook vooral tot bloei willen laten komen in het maatschappelijk middenveld. Wat dit betreft past het boek in een koerswijziging die met name bij de traditionele middenpartijen te zien is. De PvdA is langzaam maar zeker de neoliberale ideeën van bezuiniging en zelfredzaamheid achter zich aan het laten. Asscher keerde zich tijdens de laatste Algemene Beschouwingen tegen de ‘BV Nederland’, maar ziet ‘Nederland meer als een vereniging, waar je allemaal lid van bent, waarin je deelt in voor- en tegenspoed, waarin je ook lief en leed deelt en waarin je soms een klusje moet doen.’ Ook het CDA wendt de steven bij monde van fractievoorzitter Heerma: ‘Corona heeft veel veranderd, maar de roep om meer samenleving is alleen maar sterker geworden. (...) Een revolutie is gaande, een coöperatieve revolutie. Slimme coöperatieve platforms waar eigenaarschap, risico en winstdeling samengaan, vormen de weg van de toekomst.’

Maar zowel bij de PvdA als met name bij het nu regerende CDA geldt: ‘the proof of the pudding is in the eating’. Vergezichten, een afscheid van het neoliberalisme, een terugkeer naar de coöperatie en het maatschappelijk middenveld: de komende formatie zal laten zien in hoeverre het echt menens is, of dat het neoliberalisme wederom uit een vroegtijdige dood opstaat.

Twan van Lieshout won in 2018 de Banning Prijs en schrijft sindsdien halfjaarlijks een boekessay voor Tijd en Taak.

WAAR IS ONZE VOLKSPARTIJ?

Abraham De Swaan signaleert in de *Groene Amsterdammer* van 6 mei j.l. het dreigende gevaar van een opkomend extreem-rechts. Individuele verontwaardiging daarover volstaat niet meer, 'alleen collectieve actie, in stevige organisaties, zoals politieke partijen, helpt daartegen. Dat moet dan maar', aldus De Swaan. Deze woorden roepen de vraag op hoe stevig de PvdA, de partij waar ik lid van ben, op dit punt eigenlijk is. Op zoek naar een antwoord sprak ik met een kritische outsider: Jerry Afriyie, dichter, mensenrechtenactivist en medevoorman van Kick Out Zwarte Piet. En met Randy Martens, een tegendraadse insider, onlangs voorzitter geworden van de PvdA afdeling den Haag en maker van de podcast *Studio Tegengif*.

Door Dirk Achterbergh

Het enorme zetelverlies bij de verkiezingen in 2017 roept eerder het beeld op van zwakte dan van stevigheid. Maar is een verkiezingsresultaat wel de maat der dingen? Zit stevigheid niet ook in het samen-vallen van wie je wil zijn met wat je in de dagelijkse werkelijkheid bent. En zit bij mijn partij daar geen fors verschil tussen en doet dat verschil geen afbreuk aan de stevigheid?

Hoe vaak hoor ik niet dat we een volkspartij zijn met een breed geschakeerde achterban. Leden, sympathisanten en kiezers voelen zich niet door hun sociale klasse, door hun religie of

Jerry Afriyie | foto: collective Jerry Afriyie.

levensovertuiging, door hun inkomensniveau, of etnische afkomst aangetrokken tot de sociaaldemocratie, maar door binding aan gezamenlijke idealen en beginselen. Het was deze doorbraakgedachte, in belangrijke mate ontwikkeld door Willem Banning, die leidde tot oprichting van de PvdA in 1946. Ons genetisch materiaal bestaat dus uit gezamenlijke verbondenheid aan beginselen enerzijds, maar tegelijkertijd uit pluriformiteit anderzijds.

Beginselen anno 2020

Via de website van de PvdA zijn deze beginselen niet te vinden. Maar gelukkig is daar nog de belasting ontduikende multinational Google die het beginselmanifest van de PvdA uit 2005 weet op te duiken. Maar speelt dit manifest in

de hoofden en harten van sociaaldemocraten anno 2020 nog een rol van betekenis, vraag ik me af?

Randy Martens: 'Onderkennen we onze kernmissie voldoende en dragen we die duidelijk uit? Volgens mij is dat het wegnemen van de uitwassen van een op hol geslagen kapitalisme, zoals ongelijkheid en milieuschade.'

Ik vraag Jerry Afriyie of hij zich niet verbonden voelt met linkse partijen die ontstaan zijn in de strijd tegen achterstelling. 'Ik ben teleurgesteld in de onmacht en onwil van linkse partijen als SP, GroenLinks en de PvdA. Ze hebben geen duidelijke ideologie. Ze hebben geen ruggengraat, als het om racismebestrijding gaat en op het ondersteunen van

mensen met een migratieachtergrond bij het verwerven van een volwaardige plek in onze samenleving. Pal staan naast mensen die opkomen voor fundamentele mensenrechten betekent dat je niet neutraal kan staan ten opzichte van politici en partijen die deze rechten niet respecteren, bang als je bent om ze voor de voeten te lopen. Door dit gebrek aan moed en leiderschap ontsporen de debatten rond racisme. Links gaat niet uit van een eigen visie op de veranderende maatschappij, maar is vooral uit op stemmen. In de jacht daarop schuiven ze maar al te makkelijk naar rechts op. De pijn van de zwarte gemeenschap en de urgentie van positieverbetering wordt bij links niet echt gevoeld.'

Beginselen en idealen zouden het cement van de PvdA moeten zijn om een brede achterban te verenigen maar ze zijn moeilijk te vinden, zelfs voor insiders. Hebben we er wel een helder beeld van? De kritische outsider haakt af omdat hij denkt dat ze er helemaal niet meer zijn. Het lijkt er op dat ons beginselmanifest een kwijnend bestaan leidt. Hoe dan ook, zonder degelijk cement heeft het partijbouwwerk geen stevigheid.

Pluriformiteit

'Sociaaldemocratische idealen binden en inspireren mensen met de meest uiteenlopende achtergronden en levensovertuigingen al meer dan een eeuw. De Partij van de Arbeid wil al deze mensen mobiliseren en een plek bieden van waaruit zij zich voor hun idealen in kunnen zetten',

zo staat het in het beginselmanifest. Mooie woorden, maar hierover doordenkend liggen er toch ook voetangels en klemmen op de weg.

Aan idealen en beginselen hoeft je je niet te houden, aan afspraken wel. Dat klinkt cynisch maar zo bedoel ik het niet. Punt is dat de oplossing van praktische, politieke kwesties niet staat opgetekend in een beginselprogramma. Wel of geen kernenergie, hoe om te gaan met migratie, institutioneel racisme en vrijwillig levenseinde, een aantal actuele thema's waarover onze beginselen geen duidelijke uitspraak doen. Om van gemeenschappelijke beginselen naar een gezamenlijk standpunt of beleid te komen, is niet altijd een gemakkelijke tocht. Je zou onze beginselen kunnen zien als onze gemeenschappelijke taal. Zonder taal geen brief of boek. Maar met dezelfde taal kunnen heel verschillende brieven worden geschreven. Vervang nu brief en boek door standpunt en beleid. Het formuleren daarvan vergt extra inspanning en al helemaal als mensen met verschillende achtergrond en overtuiging dat samen moeten doen. Zij hebben a priori niet dezelfde mening, kijken anders tegen zaken aan. 'Hen allen een plek bieden van waaruit ze zich kunnen inzetten', staat in het Beginselmanifest, maar hoe doe je dat dan?

Je kunt al die inzichten en perspectieven naast elkaar laten bestaan. Partijbestuur en/of fractie fungeren dan als procesmanager, die op zoek gaat naar de grootste gemene deler en een werkzaam compromis

bedenkt. Je kunt ook de verschillen juist opzoeken. Banning noemde dat actief pluralisme. Het begrip actief duidt op interactie, op benieuwdheid naar elkaar, op dóórvragen, mogelijk zelfs op botsing en wrijving. Let wel: Banning streefde geen debatwedstrijd na, was niet gericht op winnen of verliezen. Het gaat er om dieper te graven, om te overtuigen, om je te verdiepen in opvattingen van anderen en om de moed op te brengen om overtuigd te worden. Uiteindelijk word je daar als partij beter van.

Jerry Afriyie vertelde me over het ongemak en de pijn die deelnemers aan debatten over racisme ondervinden: 'Ik merkte dat er vooroordeel, schaamte en angst bij komt kijken, er ontstaan conflicten. Daar moeten we toch doorheen, zwart, wit en alles ertussen in. Dat is mogelijk als we empathie opbrengen, echt nieuwsgierig zijn naar gevoelens, problemen en inzichten van de ander, als er een open cultuur is'.

Een volkspartij zou haar voordeel kunnen doen met de ervaringen en inzichten van Afriyie. Hoe om te gaan met de botsing der meningen die een brede volkspartij nu eenmaal met zich meebrengt?

Zijn er diepgaande discussies, of productieve botsingen in de PvdA? Ik zie ze niet. Vermijden we die, juist waar het gaat om deze thema's, bang als we zijn voor onrust die electoraal negatief kan uitpakken? Interessant is wat Randy Martens daarover opmerkte: 'Mensen zijn absoluut

politiek geïnteresseerd en hebben opvattingen. Wat je echter ziet is dat bijna niemand meer een politieke partij ziet als plek waar je je mening vormt. Dat gebeurt buiten partijen, in ieder geval buiten de PvdA, op internet, bij one-issue clubs en in debatcentra. Mensen komen dan met een bezonnen mening van buitenaf naar een partij toe, met als doel om hun opvatting te propageren en hun doelstelling te realiseren. Voordeel voor hen is wel dat er steeds meer partijen zijn, er is er dan wel eentje die al dicht bij hun opvatting ligt’.

Ik denk dat dit een juiste observatie is. Als dit proces zich doorzet is de politieke partij de ontvanger van wensen van buiten. Fractie en/of bestuur doen deze in hun eigen blender, en vervolgens rolt er dan een partijstandpunt uit dat in het parlementaire debat wordt vertolkt. Het pluralisme is dan alleen nog buiten de partij aanwezig, de partij zelf wordt een organisatie van politieke en bestuurlijke professionals. De vraag is of we ons bij deze tendens moeten neerleggen en of het concept van volkspartij daarmee verleden tijd is.

Uiteraard zullen debatten en meningsvorming buiten partijen plaats blijven vinden, dat is iets van alle tijden. Maar partijen zijn geen debatcentra, in de politiek zijn standpunten niet vrijblijvend. Het gaat uiteindelijk om macht en invloed. De vraag is nu of we dat uitoefenen van invloed overlaten aan politieke professionals, bestuurders en technocraten, weliswaar nadat we ze hebben gekozen. Is de politieke partij anno 2020 in essentie

een bestuurderspartij geworden? Met politici die via verkiezingen een mandaat verkrijgen. De enige invloed van leden en/of sympathisanten is dan het uitbrengen van hun stem op hun voorkeurskandidaat. Met beginselen onder het stof en met weinig zichtbaar intern debat is de PvdA opgeschoven in deze richting. Moeten we dit als een vaststaand gegeven opvatten of moeten we een sociaaldemocratische partij anno 2020 toch anders inrichten?

De partij als wisselstation

Democratische besluitvorming is niet een kwestie van een simpel ja of nee. Er is nooit sprake van één belang, één perspectief of één groep. Er moet altijd een afweging worden gemaakt, altijd moet er worden onderhandeld en gewikt en gewogen. De vraag is wie in een dergelijk proces actief betrokken zijn? In een bestuurderspartij zijn dit de bestuurders maar in een volkspartij doen leden, sympathisanten en politici dit samen. Een dergelijke partij is bovendien bij uitstek de plek waar afwegingen in samenhang met beginselen en idealen kunnen worden gemaakt.

Banning zag de politieke partij als wisselstation. Mensen verbinden zich aan de grondbeginselen van een partij en willen op basis daarvan de samenleving inrichten. Daartoe spreken ze een verantwoordelijkheidsverdeling af, waarbij sommigen vertegenwoordigende, politieke functies op zich nemen, anderen vanuit hun eigen

wijk, vak, expertise of culturele achtergrond actief bijdragen aan het verwezenlijken van de gezamenlijke idealen. Een sterke partij is het resultaat van deze gezamenlijke inspanning en de kracht van zo'n partij wordt afgemeten aan de mate waarin ze erin slaagt om grote groepen burgers te betrekken bij het bepalen van een herkenbare koers en programma. Op deze manier functioneert de partij als wisselstation tussen burgers en bestuur, tussen samenleving en staat. Niet alleen door het articuleren van wensen, maar ook door het evalueren van de effecten van overheidsbeleid. Democratie betekent dat burgers zichzelf besturen. Zonder de hulp van een partij zoals Banning die zag, een volkspartij dus als wisselstation tussen burgers en staat, gaat dat naar mijn mening niet lukken.

Allemaal mooie woorden en intenties, zo'n volkspartij maar wordt het dan geen chaos en verzandt het niet in eindeloos gegalaver? Politiek is niet vrijblijvend, dus moet het democratisch debat in de partij goed worden georganiseerd. Als iedereen, te allen tijde, over alles gaat meepraten zal er van onze idealen niets terecht komen. Randy Martens gaf daar een praktische wenk voor: 'Diepgaand debat in de partij moet gaan over zich steeds herhalende wrijfpunten, over kwesties waar we blijkbaar niet verder mee komen en waar we in tekort schieten. Niet over staand beleid, geef daarvoor de door ons gekozen politici de ruimte'.

Randy Martens

foto: collective Randy Martens

Martens vervolgt: 'Een voorbeeld van zo'n voortstapelende kwestie is het telkens terugkerende gesteggel over de opvang van vluchtelingen. Links trekt aan de ene kant van het touw met de inzet om een bepaalde groep die zich aandient, asiel te verlenen. Rechts trekt aan de andere kant, houdt de deur liever dicht, bang voor een aanzuigende werking van verruimd asiel. Maar het is een ingewikkeld vraagstuk, ingewikkelder dan dit getouwtrek. Links, c.q. de PvdA zou door experts en ervaringsdeskundigen een notitie moeten laten vervaardigen om allerlei aspecten

uit te diepen. Zo'n notitie zou dan onder regie van het partijbestuur of wetenschappelijk bureau in de partij en met de achterban besproken en geëvalueerd moeten worden, moeten worden bijgesteld, dit alles in een cyclisch proces. Uiteindelijk leidt dat tot een samenhangend en politiek levensvatbaar programma. Neem daar de tijd voor. De huidige werkwijze met moties op congres en ledenraad, zonder diepgaande onderlinge discussie is te schraal. Neem een voorbeeld aan het Plan van de Arbeid, opgesteld in de dertiger jaren, door deskundige sociaaldemocraten waarvan er enkelen later zelfs de Nobelprijs wonnen. Dit plan heeft enorme invloed gehad in en buiten de Partij. Het zat zeer gedegen in elkaar en werd breed gedragen.'

Democratische vorming

Het actief pluralisme van Banning is niet alleen van betekenis voor de partij intern, het draagt ook bij aan democratische vorming. Als mensen gehoord en begrepen worden, als ze zelf betrokken zijn bij de gemaakte afwegingen en daar invloed op kunnen hebben, dan wordt het voor hen ook aanvaardbaar om geen gelijk te krijgen en om voor hen minder gunstige beslissingen te accepteren. Democratie is het recht van eenieder om invloed uit te oefenen op besluitvorming. Maar tegelijk is dan ook nodig dat eenieder aanvaardt om soms geen gelijk te krijgen. In- en tegenspraak zijn twee kanten van dezelfde

democratische medaille. Dat besef, die democratische ervaring, kan in een volkspartij worden versterkt.

Ik zie veel bitterheid en verongelijkheid in ons sociaal-politieke humeur. Komt dat niet mede voort uit het ontbreken van een dergelijk besef? Geen gelijk krijgen staat gelijk aan diepe krenking en wordt gedramatiseerd. Het sentiment is al snel: 'ze doen maar, de elite begrijpt het niet, er is een diepe kloof, er zit een kwaadaardig complot achter'. Al met al leidt dit tot het afbrokkelen van het vertrouwen in democratische besluitvorming, die nu eenmaal nooit rechtlijnig is. Als mensen geen democratische ervaring meer opdoen, erodeert het geloof in de werkzaamheid van de democratie. Het zet de deur open naar autoritaire leiders, die wel eens even orde op zaken komen stellen.

Ik begon bij De Swaan en zijn zorg over de opkomst van extreemrechts. Mijn conclusie is dat de PvdA, maar ook de andere linkse partijen, op dit moment niet stevig genoeg zijn om uitdagingen van een veranderende samenleving en de dreiging van extreem rechts het hoofd te bieden. Dat zit niet alleen in veel zetels, in een goede lijsttrekker en een mooie campagne. Stevigheid zit hem ook in een open partijcultuur, in de wisselwerking tussen partijleden en politici en die tussen partij en netwerken daaromheen. In herkenbare beginselen en een stevig intern debat. In het heruitvinden van en toewerken naar een progressieve volkspartij anno 2020.

OUDE EN NIEUWE HELDEN

Het voorjaar van 2020 is onlosmakelijk verbonden met de lockdown ten gevolge van het Coronavirus. Tegelijkertijd met het stilvallen van de maatschappij kwam er een enorme maatschappelijke beweging op gang die in de geschiedenis alleen maar te vergelijken is met de beeldenstorm aan het einde van de 16de eeuw. Zo'n half jaar later kunnen we voorzichtig de balans opmaken.

∞ Door Tim Zeedijk

Ademloos keek ik op 7 juni naar de beelden uit Bristol. Keer op keer, het filmpje in herhaling. Een gedreven menigte trekt een antiek standbeeld van de sokkel en rolt de bronzen man door de straten. De opmars stopt, iemand zet lange tijd zijn knie op de hals van het beeld. Dan rolt het weer door. Een eind verderop, aan de rand van de haven, wordt de kerel rechtop gezet. Alsof er een belangrijke rite wordt uitgevoerd, valt de meute even stil. Dat wil zeggen, het rumoer neemt af. Het lijkt alsof iemand vraagt om iets te zeggen. Maar dan neemt de furie het over en plonst de bronzen man onder luid gejoel in het water. Zijn verdiende loon.

Nog een keer kijken. Want het is alsof je naar een film uit 1566 zit te kijken. Die historische beeldenstorm, Protestanten die de inventarissen van Katholieke kerken vernielden, is door historici minutieus gereconstrueerd. Er bestaan overzichten van het tijdsverloop, de route van de storm, in kaart gebracht als een echt onweer dat over de Lage Landen raasde. Er zijn ooggetuigenverslagen. Er zijn verhalen

Gillian Wearing CBE, "Millicent Fawcett", 2018. Commissioned by the Mayor of London with 14-18 NOW, Firstsite and INIVA to commemorate the Centenary of the Representation of the People Act 1918, through the Government's national centenary fund.

foto: Caroline Teo

over mensen die beelden wilden redden. Over de stichters van altaren en lokale overheden die de vandalen opmerkelijke genoeg ervan wisten te overtuigen juist één specifiek werk met rust te laten, omdat het weliswaar uitermate katholiek was, maar tegelijkertijd toch ook een meesterwerk van beeldhouwkunst. Van dag tot dag zijn de handelingen te volgen. Maar een film bestaat er niet natuurlijk.

Nu kunnen we zien hoe zo'n groep te werk gaat. En hoe spannend, opgewonden, ongestructureerd en doelgericht tegelijkertijd de storm verloopt. Die pauze, vlak voor de finale klap. Ik stel me voor dat het 450 jaar gelden precies zo is gegaan. Want wie durft als eerste de kop van een beeld te slaan? Dan moet de woede en haat van binnen wel heel groot zijn.

De Black Lives Matter-beweging, die door de dood van George Floyd een enorme impuls heeft gekregen, streeft een overzichtelijk, maar niet gemakkelijk te realiseren doel na. Rechtvaardigheid voor achtergestelde groepen, nu en in het verleden, door onder andere monumenten van slavenhandelaren af te breken. Echter, standbeelden zoals dat van Edward Colson, op een voetstuk geplaatst omdat hij zijn door mishandeling en moord vergaarde vermogen aan de gemeenschap van het achttiende-eeuwse Bristol had geschonken, zijn over heel de wereld te vinden. Ik denk dat er geen stad van enige omvang is waar niet tenminste één historische figuur met bloed aan de handen op een sokkel staat.

In de Verenigde Staten is een bijzonder soort monument nu onderwerp van discussie geworden. Er zijn, verspreid over het hele land, ongeveer zeventienhonderd confederatie monumenten, opmerkelijk genoeg niet beperkt tot de staten die tijdens de burgeroorlog in de 19de eeuw tégen de afschaffing van de slavernij waren. De ontstaansgeschiedenis van die beelden, vaak grote, imponerende stenen sokkels met daarop een bronzen beeld of beeldengroep, is nauw verbonden met het racisme in het Amerika van rond 1900. Waar de eerste monumenten kort na de burgeroorlog zich nog richten op het eren van de eenvoudige man, de soldaten en burgers die hun leven hadden gegeven in de strijd, werden zo'n vijftig jaar later de generaals en politieke leiders onderwerp van verheerlijking. In de periode waarin openbare segregatie en vernedering van grote delen

van de bevolking, met instemming van het Federale Hof, de levens van generaties bepaalde, werden ter morele instructie van de bevolking door het hele land standbeelden opgericht van de mannen die de confederatie-staten zo dapper hadden aangevoerd. Lees: voorstanders van de slavernij. Pas tegen het midden van de twintigste eeuw nam de productie van dit soort standbeelden af en met de Civil Rights Movement uit de jaren zestig is er een kentering gekomen in het nationale beleid dat racisme en achterstelling oogluikend toestond. Maar de beelden bleven staan. Tot dit voorjaar.

De kunsthistoricus van de 21ste eeuw kan niet aan de verleiding weerstaan zijn onderwerp in Google Images in te tikken. De zoektocht naar *confederate monument* levert duizenden plaatjes op van vernielde beelden, verspreid door de vs. De afbeeldingen van de monumenten intact, waar ik eigenlijk nieuwsgierig naar was, zijn verdrongen door fascinerende beelden van vernietiging. Er klinkt in de vs nu een roep om rechtvaardigheid en omdat die stem meer dan een halve eeuw werd genegeerd, is het tijd voor actie. Tientallen beelden zijn al verwijderd, het is een kwestie van tijd of alle voorstanders van slavernij zijn van hun voetstuk gestoten. De pleinen en parken worden langzaam maar zeker leger.

In de luwte van dit maatschappelijk debat staat Gillian Wearing (Birmingham, 1963). Want als er kunst verdwijnt, komt er misschien ook nieuwe kunst voor in de plaats. Wearing behoort tot de groep van Young British Artists, een lichting

kunstenaars die vanaf de vroege jaren negentig een omwenteling in de kunst veroorzaakte. Bekendste fenomeen is *enfant terrible* Damian Hirst, maar afgezien van zijn rauwe flirt met de commercie is er onder die groep kunstenaars veel bijzonders te ontdekken. Op een geheel eigen manier zijn ze betrokken bij de maatschappij. Het vroege werk van Wearing, en dan met name de fotoserie uit de jaren negentig waar ze mensen op straat portretteert met een papier in de hand waarop ze hun gedachten van dat moment hebben geschreven, biedt een podium aan alledaagse mensen, geen helden of leiders. De kunstenaar dwingt de beschouwer van zo'n portret ertoe na te denken over de eerste indruk van de persoon in combinatie met de woorden op het papier. Zelden vallen die samen natuurlijk, mensen zijn toch altijd anders dan je denkt.

Sinds enkele jaren werkt Wearing aan een opmerkelijke reeks bronzen standbeelden. In 2008 werd haar beeld *A Typical Trentino Family* onthuld in Trente, Noord Italië. Aan de onderwerpskeuze ging een gedegen onderzoek vooraf, waarbij professor in de methodologie en statistiek Ivano Bison de gemiddelde Italiaanse familie definieerde op basis van de demografische gegevens sinds 1961. Vervolgens mochten mensen in de straat discussiëren over wat volgens hen een typische familie was, waarna er advertenties werden geplaatst in de locale kranten met de oproep aan families die aan de gemiddelde karakteristieken voldeden zich te melden. In een daaropvolgende

tentoonstelling werden verschillende kandidaten gepresenteerd en de vijf meest exemplarische families werden in een live uitzending vanuit het Teatro Sociale aan de burgers van de stad Trento gepresenteerd. Een zevenkop-pige jury, met onder meer een kunstenaar, een chemicus en een gescheiden psycholoog mocht het eindoordeel vellen, alles aan elkaar gepraat door een locale tv-persoonlijkheid. De families lieten hun korte documentaire ter promotie van zichzelf aan het publiek zien, waarna de juryleden hen vragen stelden welke hun achtergronden kon verduidelijken. Hiermee werd soms pijnlijk duidelijk dat hun *15 minutes of fame* plaats moest maken voor eerlijkheid en kwetsbaarheid. Wat wilden deze uitverkoren families eigenlijk bewijzen? Gaven ze zich echt bloot om uiteindelijk te worden vereeuwigd in brons? Onder meer de dubbele Italiaanse moraal ten aanzien van huwelijk en gezin kwam bij een van de ideale finalisten aan de orde. Een koppel moest bekennen dat ze kinderen kregen, lang voordat ze getrouwd waren. Dat is in Italië nog steeds bij wet verboden, dat wil zeggen: je hebt dan geen recht op de middelen waarop een getrouwd stel aanspraak kan maken. In plaats van heel gemiddeld, bleken de families allemaal juist uniek, derhalve uitermate geschikt voor een standbeeld. En precies dat wil Wearing ons duidelijk maken, ze laat op een berekende wijze het bijzondere van het alledaagse zien. Uiteindelijk wint de familie Giuliani, waarvan de vrouw Grieks is, de man Italiaans, met twee schattige, zeer jonge kinderen en hun hond. Zij staan sinds 2008 in brons aan de rand van de vijver in de Giardini Piazza Dante. Onvoorstelbaar, maar waar en in echt,

duurzaam brons vereeuwigd. Een eerlijk gekozen eenvoudig gezin dat aan alle gemiddelden van de 21ste eeuw voldoet, staat op een voetstuk in een park in Noord-Italië.

In 2014 volgde *A Real Birmingham family*; twee alleenstaande zussen van multiculturele achtergrond met hun zoontjes, gekozen uit 372 families. De zussen staan nu in brons voor de stadsbibliotheek. In 2018 was het de beurt aan *A Real Danish Family*. Uit meer dan tien Deense steden streden bijna vijfhonderd families om de titel. Winnaars waren de 29-jarige Michael, in Italië geboren maar kind van Deense ouders en de 28-jarige Yenny-Louise, geboren in Colombia, opgegroeid in Denemarken bij haar adoptieouders. Met hun dochtertje werden ze in brons vereeuwigd en gepresenteerd, pontificaal voor het Statens Museum, de kunsttempel van Kopenhagen.

Over haar beelden van gewone families vertelt Wearing: 'Ik denk dat het lastig is om je te verhouden tot de meeste monumenten in de wereld. Het zijn beroemde mensen, verheven en onzichtbaar. Ze staan op een voetstuk en zijn gemaakt naar een fictief idee van die persoon. Mijn standbeelden zijn gebaseerd op echte mensen, die nu leven. Met de kleren die ze vandaag de dag dragen. En ik maak ze in brons, want een familie moet sterk zijn, zoals brons.'

Wearings meest recente beeld portretteert overigens wel een beroemdheid, maar een die ten onrechte door de geschiedenis was vergeten. In 2018 werd er voor het eerst een vrouwelijke politicus toegevoegd aan de *hall of fame*

voor het Britse Parlementsgebouw op Parliament Square. Tussen alle mannelijke staatslieden staat nu Millicent Fawcett, voorvechtster van het vrouwenkiesrecht aan het begin van de twintigste eeuw. Maar Gillian Wearing deed iets uitzonderlijks met deze opdracht. Net zoals de mannen en vrouwen op Wearings portretfoto's uit de jaren negentig, houdt Fawcett een papier voor de borst met daarop haar beroemde oproep: *Courage calls to courage everywhere*. En zo is dit beeld geen bevroren pop geworden van een man of vrouw uit het verleden, waarvan je maar moet raden wat die voor jou, vandaag de dag kan betekenen, maar is het een sprekend persoon, een levensechte verbeelding van een vrouw die honderd jaar geleden opkwam voor een recht, waarvoor in veel delen van de wereld ook nu nog moet worden gestreden. En haar oproep is leesbaar, wordt als een bord van protest voor de borst gehouden, alsof Millicent's proteststem nog over het plein schalt.

Dat brons duurzaam is, daarin kan Wearing zich vergissen. Met groot plezier werden de afgelopen maanden vele honderden beelden vernield en leek het brons geen weerstand te kunnen bieden aan de woede die de afgebeelden opriepen. Ik verwacht dat Wearings onderwerpen geen slachtoffer worden van massaprotest. Tenminste, niet zolang onze 21ste eeuwse open en vrije maatschappij bestaat. Het zal tijd en geld kosten, maar de pleinen en parken zullen worden verfraaid met nieuwe standbeelden.

Tim Zeedijk (1976) is kunsthistoricus en werkt bij Museum Singer Laren als projectleider tentoonstellingen

BOEKBESPREKING

WAT HADDEN WE NOOIT MOETEN DOEN?

De uil van Minerva, zo weten we sinds Hegel, vliegt altijd uit na het invallen van de schemering. Nu het neoliberalisme op zijn eind schijnt te lopen, is het aantal analyses, pamfletten en studies bijna niet meer bij te houden. Duco Hellema en Margriet van Lith voegen iets belangrijks toe, maar laten ook punten liggen.

∞ Door Maarten van den Bos

In hun in maart van dit jaar verschenen boek *Dat hadden we nooit moeten doen* analyseren de auteurs de rol van de Partij van de Arbeid in de 'neoliberale revolutie van de jaren negentig'. Kort gezegd is hun argumentatie dat de partij vanaf de vroege jaren tachtig op zoek ging naar nieuw politiek-ideologisch gereedschap en in marktwerking, privatisering, het terugdringen van staatsinvloed en terugsnoeien van de verzorgingsstaat de instrumenten vond om de sociaaldemocratie zowel electoraal als inhoudelijk toekomstbestendig te houden. De gevolgen, zo moet achteraf worden vastgesteld, waren desastreus; de partij werd een van de belangrijke wegbereiders naar ideologische dominantie van het neoliberalisme in Nederland en droeg zo ongemerkt bij aan de implosie van haar eigen achterban. De Tweede Kamerverkiezingen van 2017 waren in dat opzicht het eindpunt van een al langer lopend proces.

Het mooie van het boek is dat het zich niet beperkt tot een analyse van beleidsdocumenten en toekomstvisies, maar vooral gebaseerd is op uitvoerige vraaggesprekken met hoofdrolspelers. Meest opvallende karakteristiek is dat eigenlijk iedereen het in retrospectief

wel met de analyse van de auteurs eens is. Belangrijkste gemene deler in de interviews was dan ook dat er uiteraard momenten van twijfel en zelfkritiek waren, maar dat een echt fundamenteel debat binnen de PvdA over de eigen rol en koers almaar uitbleef. De reflectie op wat in praktisch politiek opzicht binnen de bandbreedte van de eigen mens- en maatschappijvisie bleef en wat niet werd zelden ondernomen. Tot verrassing en soms ook ergernis van de betrokkenen.

Nu is dat soms ook wel inzicht achteraf. Hellema en Van Lith confronteren de geïnterviewden dan ook terecht met in het verleden naar voren gebrachte posities, overigens zonder dat het boek het karakter krijgt van een afrekening. Het is mede daardoor een lezenswaardige *oral history* van de recente geschiedenis van de PvdA geworden, waarvan de voornaamste

Duco Hellema en Margriet van Lith, Dat hadden we nooit moeten doen. De PvdA en de Neoliberale revolutie van de jaren negentig (2020).

les lijkt te zijn dat de eigen idealen bij voortduring onderwerp van gesprek behoren te zijn en blijven. Beginselen zijn er niet om stof te verzamelen in de bureaulade.

Toch laat het boek ook wel wat punten liggen. Zo begint het relatief plompverloren bij het aantreden van Wim Kok als partijleider en stopt de analyse ook weer na diens vertrek. Dat maakt het lastig de behandelde periode in een wat langere tijdspanne te plaatsen, waarbij het gegeven dat er sinds de opkomst van

Nieuw Links in de PvdA de nodige verwarring ontstond over de eigen koers te weinig wordt meegewogen in het oordeel over de jaren van Kok. Zijn optreden zou je immers ook kunnen begrijpen als een terugkeer naar de vaste ankers waar de partij na haar oprichting in 1946 lange tijd aan vasthield. Bovendien weet het boek niet altijd overal even helder te houden wat we nu eigenlijk onder dat neoliberalisme moeten verstaan. Het is meer dan economische theorie, maar minder dan een ideologische overtuiging. Het lijkt schimmig, maar is tegelijk alomtegenwoordig. Daar had, ook gezien de stand van de literatuur, meer ingezet. De vraag wat 'we' nu precies nooit hadden moeten doen blijft daarmee wat lastig te beantwoorden. Maar wellicht is dat ook meer een opdracht aan de partij dan aan de auteurs van dit uiterst lezenswaardige boek.

EGBERT DE VRIES PROGRESSIEF RELIGIEUS?

Egbert de Vries is voorzitter van de Steunstichting Banning Vereniging.

Van Amy Coney Barrett, de rechter die door Donald Trump wordt voorgedragen voor het Hoogerechtshof, wordt gezegd dat ze een devoot katholiek is. De achterliggende gedachte van die uitspraak is, dat er een verband zou bestaan tussen haar religiositeit en de manier waarop ze haar werk als rechter uitoefent. Of, zoals democratisch parlementslid Dianne Feinstein het zei: 'the dogma lives loudly in you'. Barrett zelf ziet het uiteraard anders. Ze noemt zichzelf een vroom katholiek en geeft aan dat een carrière in het recht haar manier is om God te dienen, zonder dat haar geloofsovertuiging haar taakuitoefening als rechter zou beïnvloeden. Intussen wordt er door de leden van de Democratische Partij en door burgerrechtenbewegingen in het land gevreesd dat allerlei progressieve uitspraken die het hoogerechtshof in het verleden gedaan heeft op het gebied van vrouwenrechten of LHBTI-rechten, door de benoeming van Barrett onder druk komen te staan. Er wordt een rechtstreeks verband gelegd tussen haar religieuze opvattingen (ze is pro-life, bijvoorbeeld) en haar werk. Trump maakt met zijn voordracht een opzichtige beweging richting de kiezersgunst van de evangelicals in het Amerikaanse electoraat. In die zin wordt er dus door miljoenen Amerikanen ook wat van Barrett verwacht. Mike Pompeo, minister van Buitenlandse Zaken van de vs, bracht in de vn een voorstel naar voren om het recht op vrijheid van religie belangrijker te maken dan LHBTI-rechten en werd daarin door 57 landen gesteund, waaronder Saoedi Arabië en, jawel, Polen.

Deze ontwikkeling in de vs staat dus niet op zichzelf. In Polen ontstond een innige, wederzijdse verbintenis tussen de Poolse katholieke kerk en de regerende, conservatieve PISZ partij, welke leidde tot het fenomeen van de gemeentes die zich vrij van de 'LHBTI-ideologie' verklaarden. Deze zogenaamde LHBTI-vrije-zones bestaan eruit dat openlijke zichtbaarheid van LHBTI, zoals regenboogvlaggen maar ook mensen van gelijk geslacht die hand in hand lopen, niet meer wordt getolereerd. De geniepige denkrant is dat LHBTI een levensovertuiging vormt, die bestreden moet worden, in plaats van wat het feitelijk is: een biologisch gegeven. Dit riep uiteraard grote verontwaardiging op elders in Europa. Maar ook in Polen zelf. Meer vertoon van regenboogvlaggen, meer

Pride bijeenkomsten. Toen ik in Polen op vakantie was in 2019 werd een Pride bijeenkomst in de stad Ploc ruw verstoord door tegendemonstranten. Wat mij toen met name trof, was de gevoelloze manier waarop de kardinaal van Krakow, Marek Jedraszewski, sprak over de LHBTI-gemeenschap. Wij waren toevallig in Krakow, in een hotel vlakbij het aartsbisshoppelijk paleis, en ik besloot de kardinaal een brief te schrijven met een beroep op naastenliefde. Nooit antwoord op gehad natuurlijk....

Terug in Nederland, waar onze PvdA-Europarlementariër Vera Tax met medestanders van het roze netwerk bij de Poolse ambassade een demonstratie hield vanwege anti homogeweld deze zomer. Zelf was ik bij een coc bijeenkomst met een steunorganisatie van Polen in Nederland in Amsterdam bij het homomonument. Bij die bijeenkomst sprak Wielie Elhorst, predikant in de protestantse kerk, en Henk Meulink, namens de raad van kerken in Amsterdam. Henk gaf steun aan de doelen van de bijeenkomst, maar erkende ook de rol van de kerken hierin en voelde het beroep dat gedaan werd op de kerken om zich uit te spreken over het geweld tegen homo's. De aanwezige Polen straalden uit dat ze als homo van de kerken weinig steun verwachtten.

En zo wordt steeds meer duidelijk wat het effect is van de afnemende rol van de progressieve krachten in de diverse religieuze bewegingen,

mondiaal maar ook in Nederland. Zelf ben ik groot geworden in de traditie van de bevrijdingstheologie. Echter sinds de jaren tachtig zit de ontkerkelijking vooral bij de progressieven, en groeit het behoudend deel van de kerk. Met als gevolg dat strijders voor vrouwenrechten en LHBTI-rechten in de huidige tijd de kerk meer en meer als tegenstander zijn gaan zien. Op de conventie van de Democratische Partij van dit jaar

was de LHBTI-Caucus de eerste wier samenkomst geen enkel religieus element meer bevatte.

Joe Biden is katholiek, net als Amy Coney Barrett. Maar hij denkt totaal anders over de rechten van vrouwen, het recht op abortus en de rechten van de LHBTI-gemeenschap. Het is en blijft belangrijk dat hij en andere progressieve gelovigen met een vooraanstaande positie van zich

laten horen. Niet alleen als het gaat om hun politieke opvattingen, maar juist ook hoe hun geloof hen daartoe inspireert. Zelf probeer ik dat ook te doen. Religie is te belangrijk om aan conservatief rechts over te laten. En, vraag ik mij dan af, wat zou de Banning Vereniging hierin kunnen betekenen? Wij zijn tenslotte progressief en onderzoeken de rol van levensbeschouwing in de politiek. Voldoende te doen dus....

COLOFON

Redactie: Evelien Polter, Dirk Achterbergh, Joke van der Neut en Maarten van den Bos (hoofdredacteur)

Aan dit nummer werkten mee: Amma Asante, Henny Berkhout (correctie), Koen Holtzapffel, Twan van Lieshout, Paul te Stroete (fotografie), Naomi Woltring, Egbert de Vries en Tim Zeedijk.

Vormgeving: Rosa Stigter

Oplage: 500

ISSN: 23520-7870

Over Tijd & Taak: *Tijd & Taak* wordt sinds 1932 uitgegeven door de Banning Vereniging en haar voorlopers *Zingeving.net* en de Arbeiders Gemeenschap (AG) der Woodbrookers. Het blad is de opvolger van *De Blijde Wereld*, dat van 1902 tot 1932 verscheen. De woorden uit psalm 24 “*Aan God behoort de aarde en haar volheid*” sierden als motto jarenlang het omslag van *Tijd & Taak*.

Deadline: De deadline voor het volgende nummer is 1 maart 2021

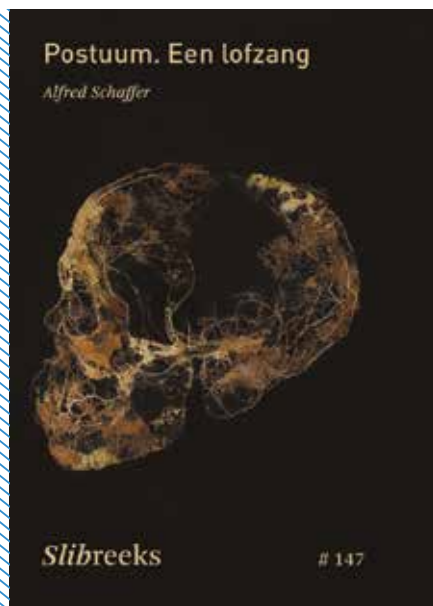
Abonnement: Een jaarabonnement op *Tijd & Taak* kost € 10,-. Leden en donateurs van de Banning Vereniging ontvangen het blad kosteloos.

Over de Banning Vereniging: De Banning Vereniging organiseert activiteiten op het snijvlak van levensovertuiging, religie en sociaaldemocratie. De Banning Vereniging organiseert bijeenkomsten voor het Netwerk PvdA en levensovertuiging, de jaarlijkse Banningleergang, de halfjaarlijkse Banning Conferenties en de tweejaarlijkse Banningprijs en Banninglezing.

Banning Vereniging
voor levensovertuiging, religie en sociaaldemocratie
Postbus 10567, 1001 EN Amsterdam
Rekeningnummer: NL87 TRIO 0198 5100 39

info@banningvereniging.nl
www.banningvereniging.nl

LEVENSOVERTUIGING
BANNING VERENIGING RELIGIE
SOCIAALDEMOCRATIE

een lege trein.
op weg naar het rangeerterrein.

een uitgebrande trein
op een zijspoor.

intimiderend staats eigendom bij nacht.

of neem de mensheid.
uitgeroeid door een bovenmenselijke intelligentie.

en weer in het leven geroepen.
door een eenling
die geen fratsen accepteert.

te dwingen iets te doen, iets niet
te doen of te dulden.

wat verlang ik naar dat iets.

als een hondje dat onvermoeid
in het gareel blijft lopen.

nee, dat kun je niet zingen.

ook ik niet
met mijn zwarte stem.

Alfred Schaffer (1973) is dichter, docent en vertaler. Daarnaast is hij als poëzie-recensent verbonden aan De Groene Amsterdammer. Hij werkte onder meer als fondsredacteur bij uitgeverij De Bezige Bij. Sinds 2011 woont hij in Zuid-Afrika, waar hij doceert aan de Universiteit van Stellenbosch. Dit gedicht stamt uit zijn in 2016 verschenen bundel Postuum. Een lofzang.

Foto Luke Kuisis.